

KAZALIŠNA UMJETNOST I FRANJO MARKOVIĆ, S POSEBNIM OSVRTOM NA RECEPCIJU U NOVINAMA NA NJEMAČKOM JEZIKU

THEATRES AND FRANJO MARKOVIĆ – SPECIAL REFERENCE TO THEATRICAL REVIEWS IN GERMAN LANGUAGE NEWSPAPERS

Valentina PAPIĆ BOGADI

Visoko gospodarsko učilište u Križevcima
vpapic@vguk.hr

Ivan PEKLIĆ

Gimnazija Ivana Zakmardija Dijankovečkog,
Križevci
ivan.peklic@kc.t-com.hr

Primljeno / Received: 20. 4. 2012.

Prihvaćeno / Accepted: 20. 5. 2012.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Pregledni rad / Review

UDK / UDC 929.52 (497.5 - Marković)

SAŽETAK

Autori u članku na temelju izvorne građe i literature opisuju djelatnost Franje Markovića vezanu uz kazalište. Na početku rada autori su prikazali kratki životopis Franje Markovića. Istaknuli su teoretske osnove Markovićeve rada koji se odnosi na kazališnu umjetnost. Autori su prikazali Markovića kao pisca dramskih djela, posebno se osvrnuvši na njegove drame u kazalištu. Markovićeve drame prikazivane su u Hrvatskom narodnom kazalištu, a kritike objavljujane u novinama. Osim kritika u novinama na hrvatskom jeziku, autori su posebnu pozornost posvetili kritikama objavljenim u novinama na njemačkom jeziku koje su izlazile u Zagrebu.

Ključne riječi: Franjo Marković, kazališne kritike, Benko Bot, Karlo Drački, Zvonimir, Agramer Zeitung, Agramer Tagblatt

Key words: Franjo Marković, theatre critiques, Benko Bot, Karlo Drački, Zvonimir, Agramer Zeitung, Agramer Tagblatt

1. KRATAK ŽIVOTOPIS FRANJE MARKOVIĆA

Franjo Marković rođen je u Križevcima 26. srpnja 1845. godine.¹ Njegov otac Antun bio je vijećnik Kraljevskog banskog stola, a majka mu je bila Josipa pl. Šugh.² Otac mu je također bio plemićkoga podrijetla. Naime, Đuro, djed Franje Markovića, bio je potpredsjednik Sudbenog stola

¹ Matična knjiga Župe Svete Ane za godinu 1845.

² Obitelj Šugh dobila je plemstvo 1801. godine od cara Franje I. Plemstvo je dobio Đuro (Georgh) Šugh, doktor filozofije i profesor na Pravnoj akademiji u Zagrebu. O plemstvu obitelji Šugh vidi u: *J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch...: Bandes, 13. Abtheilung: Ivan von Bojničić, Der Adel von Kroatien und Slavonien.* (Zagreb: Golden marketing, 1995), str. 178.

Križevačke županije³ te stekao plemstvo⁴ za sebe i svoju djecu 1791. godine.⁵ Franjo je bio najmlađe dijete u obitelji, a imao je još dva brata i sestru.⁶ Najranije djetinjstvo proveo je u roditeljskoj kući⁷ u Gornjem gradu, današnja Markovićeva 2.⁸ Pučku školu pohađao je Križevcima. Iz *Izvjestaja* pučke škole vidljivo je da je školske godine 1853/54. pohađao treći razred i bio odličan učenik, među tri najbolja učenika u razredu.⁹ Po završetku pučke škole 1854. godine Marković odlazi u Plemički konvikt u Zagreb¹⁰ gdje je također bio izvrstan i uvijek među prvima u razredu. Kolege su mu bili: Vladimir Mažuranić, Izidor Kršnjavi i Armin Šrapac. Marković je Plemički konvikt polazio od 1854. do 1862. godine. Pitomci Konvikta 1859. godine pokrenuli su list *Domovina* u čijem je desetom broju Marković objavio svoju pjesmu *Noćno pitanje*.

U drugoj godini izlaženja lista *Domovina* Marković je i dalje objavljivao, a novi urednik Aleksandar Šuljak o novoj Markovićevoj pjesmi *Sliepac* piše: *Što se pjesništva tiče, to je Franjo Marković u svom Sliepcu najdalje dopro. On se odlikuje osobitim jezikom, čistim i narodnim, a i pjesničkih uzleta imade mnogo.*¹¹ Proučavanjem građe o Franji Markoviću pronašli smo dvije svjedodžbe koje je prepisao Franjo Bučar.¹² Bučar također navodi da je Marković u svim razredima bio prvi s odlikom, osim u šestom razredu kad je bio drugi.¹³ Dragica Marković, supruga Franje Markovića, poklonila je Markovićeve svjedodžbe Muzeju Klasične gimnazije u Zagrebu.¹⁴ Marković se kao kritičar javlja već u gimnazijskim danima. U *Domovini* napisao je kritiku članka jednog Križevčanina pod naslovom *Vjerno prijateljstvo*.¹⁵ Gimnazijsko obrazovanje završio je odličnim uspjehom te se pripremao za upis na fakultet. Sljedećih nekoliko mjeseci života Franje Markovića možemo pratiti iz pisama koje je slao svom prijatelju Šuljku.¹⁶ Praznike je proveo u Križevcima kod majke.¹⁷ Sljedeće pismo Šuljku upućeno je iz Beča 21. prosinca 1862. godine. U pismu opisuje svoje prve doživljaje Beča: *Ugrabila me je željeznica i šumom u veliki svijet odniela. Svašta mi je kraj očiju proletilo-al šta? To neznam. Bojim se da nisam sanjao: baš da snivam, živim jur 4 dana. Velik je taj svijet, liep; al ja ga nerazumi-*

³ Krsto Pavletić, *Život i pjesnička djela Franje Markovića*, (Zagreb: Matica hrvatska, 1917), str. 8. Napominjem da Pavletić navodi krivu godinu dodjeljivanja plemstva. Kriva godina (1770.) nalazi se i u: Ilija Barjašić, *Problemi etičkog u esteticu Franje Markovića*, (Zagreb: Doktorska radnja, 1998), str. 20.

⁴ Diploma koju je Markoviću podijelio Leopold II. čuva se u Gradskom muzeju Križevci pod Inventarnim brojem 511.

⁵ *Ac Georgii Markovich eiusdemque filiorum Adami Antonii, Brunonis, Ionnis, Francisci et Iosephi ac filiarum Anne, Caeciliae praesentatae, publicatae et acceptae sunt neimine contradicent.*, *Zaključci hrvatskog sabor* (ur. Ivan Filipović) (Zagreb: Arhiv Hrvatske u Zagrebu, 1974) str. 98. Vidi isto i u: J. Siebmacher's *grosses und allgemeines Wappenbuch...: Bände, 13. Abtheilung*: Ivan von Bojničić, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*. (Zagreb: Golden marketing, 1995), str. 112.

⁶ Ljuboje Dlustuš, *Dr. Franjo Marković, njegov život i rad*, str. 6.

⁷ Krsto Pavletić, »Djetinjstvo Franje Markovića«, *Dječja umjetnost*, 2(1944), br. 2, str. 3-4.

⁸ Vladimir Bedenko tvrdi da je Markovićeve kuća nastala 1798. godine. Vidi u: Vladimir Bedenko, »Urbanistički razvoj Križevaca do sredine 19. stoljeća«, u: *Križevci grad i okolica* (ur. Žarko Domjan), (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1993) str. 84.

⁹ *Razredjenje učenikah i učenicah višje početne učione križevačke polog učinjenog u prepisanih naucih napredka kroz učevno godište 1853/54.* strane nisu paginirane.

¹⁰ Ljuboje Dlustuš, *Dr. Franjo Marković, njegov život i rad* str. 6.

¹¹ Isto, str. 336.

¹² Franjo Bučar, Dvije gimnazijske svjedodžbe dra. Franje Markovića, *Obzor*, 75(1934), br. 295. str. 1-2.

¹³ Isto, str. 2.

¹⁴ Isto, str. 1.

¹⁵ Pavletić, *Život i pjesnička djela Franje Markovića*, str. 15.

¹⁶ Štefek Orešković, *Pisma Franje Markovića Aleksu Šuljoku, prinos k povijesti jugoslavenskog idealizma* (Zagreb: Tisak kraljevske zemaljske tiskara, 1921).

¹⁷ Orešković, *Pisma Franje Markovića Aleksu Šuljoku*, str. 5. Ovo pismo upućeno je vjerojatno 21. listopada 1860. godine iz Križevaca jer je pečat zagrebačke pošte od 22. listopada.

jem, ja nemogu priomuti uz njegovu buku, ja samo slušam i tugujem za svoj mirni dom.¹⁸ Marković se na Sveučilištu u Beču družio s Ivanom Dežmanom, Augustom Šenoom, Tadijom Smičiklasom i Isidorom Kršnjavijem. Prema kazivanju nekih kolega bio je vrlo povučen, a po pričanju Isidora Kršnjavija znao je vrlo burno diskutirati u društvu i prekrajati političku kartu Europe.¹⁹ Marković je učio klasične jezike, slavistiku i filozofiju. Najviše ga je zanimala poljska književnost pa je, uz sve navedeno, proučavao i poljsku literaturu i jezik. Hrvatski studenti u Beču osnovali su društvo *Velebit* kome je ime nadjenao Marković.²⁰ Napominjemo da se Marković okušao i u pisanju stihova za glazbu. Naime, hrvatski đaci u Beču željeli su proslaviti 300. godišnjicu pogibelji sigetskog junaka Nikole Zrinskog. Marković je za tu priliku napisao davoriju *U boj* koju je uglazbio Ivan Zajc.²¹ Ova se skladba prvi put pjevala na velikom koncertu u Beču. Deset godina kasnije u svoju operu uvrstio ju je Nikola Šubić Zrinski.²² Studije u Beču završio je 1865. godine, a 6. prosinca 1866. pred ispitnim povjerenstvom bečkog Sveučilišta položio je ispit iz hrvatskoga i grčkoga jezika za višu gimnaziju i latinskoga za nižu gimnaziju.²³ Krajem 1866. godine postao je suplent u osječkoj Gimnaziji.²⁴ Nažalost, spomenute godine Marković se razbolio. U *Izvještaju* doslovno piše: *Još nebóde dosta; jer dne 26. lipnja pade nam učitelj gosp. Franjo Marković u tešku bolest s koje se morade predavanja okaniti do konca školske godine. Njihovi predmeti prazdñljeni medju ostale učitelje.*²⁵ Školske godine 1868-69. Marković je premješten u zagrebačku Gimnaziju. U *Izvještaju* piše: *a otpisom te iste oblasti od 5. listopada 1868. br 13228(204) namn. učitelj g. Franjo. pl. Marković sa ove na kr. Gimnaziju u Zagrebu.*²⁶ O osječkim danima Franje Markovića govori nam i Milko Cepelić u svojoj knjižici o Markoviću.²⁷ Važno je naglasiti da je Marković u Osijeku napisao svoj spjev *Kohan i Vlasta*.

Kao što smo već spomenuli, Marković je 5. listopada 1868. godine premješten iz Osijeka u zagrebačku Gimnaziju,²⁸ gdje će ostati do 9. lipnja 1870. godine. Napominjemo da Ljelja Dobronić navodi krivu godinu završetka službovanja Franje Markovića u zagrebačkoj Gimnaziji (1874).²⁹ O Markovićevom dolasku u zagrebačku Gimnaziju svjedoči *Izvještaj* iste za školsku godinu 1868/69.³⁰ Godine 1870. Marković je iz kolegijalnosti prema otpuštenima Vasilju Bratilju i Vatroslavu Jagiću dao otkaz.³¹ Naime, David Starčević se s grupom pravaške mladeži suprotstavio demonstracijama protiv bana Raucha i dijelio letke protiv bana Jelačića. Grupa profesora iz Gimnazije zahtijevala je da se otpusti oskvrnitelj Jelačićeve uspomene. Vlada je odgovorila otpuštanjem Davida Starčevića i Vatro-

¹⁸ Orešković, *Pisma Franje Markovića Aleksu Šuljoku*, str. 5.

¹⁹ Pavletić, *Život i pjesnička djela Franje Markovića*, str. 16.

²⁰ »Ljetopis društva Velebit« u: *Velebit zabavnik hrvatske omladine*, (Zagreb: Djačko društvo Velebit u Beču, 1874), str. 3.

²¹ Milan Grlović, *Album zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća* (Rijeka: Tiskara Rijeka 1992.). Stranice nisu paganirane.

²² Milan Grlović, *Album zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća*.

²³ Milan Grlović, *Album zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća*.

²⁴ *Izvještje o kralj. Velikoj gimnaziji u Osěku koncem školske godine 1866/67.* (Osěk: Brzotiskom Dragutina Lehmana i drug, 1867) str. 24.

²⁵ Isto, str. 19.

²⁶ *Izvještje o kralj. Velikoj gimnaziji u Osěku koncem školske godine 1868/69.* (Osěk: Brzotiskom Dragutina Lehmana i drug, 1869) str. 25.

²⁷ Milko Cepelić, *Kuća u kojoj je Franjo Marković spjevao »Khona i Vlastu«*, (Osijek: Prva dionička tiskara u Osijeku, 1917).

²⁸ Više o povijesti Gimnazije vidi u: Ivo Goldstein-Agneza Szabo, *Povijest zagrebačke klasične gimnazije (1607-2007)*. (Zagreb: Novi liber, Klasična gimnazija Zagreb, 2007); Ljelja Dobronić, *Klasična gimnazija u Zagrebu*, (Zagreb, Školska knjiga, 2004).

²⁹ Dobronić, *Klasična gimnazija u Zagrebu od 1607. do danas*, str. 402.

³⁰ *Program kraljevske velike gimnazije u Zgrebu koncem školske godine 1868/69.* (Zagreb: Tiskom narodne tiskare dra ljudevita Gaja, 1869), str. 40.

³¹ Isto, str. 40.

slava Jagića zbog njihovog sukobljavanja s jakim političkim obilježjima. Međutim, nezadovoljni otpuštanjem Jagića, petorica profesora, među kojima je bio i Marković, dali su otkaz.³² Ostavši bez posla, Marković je odlučio otići u Beč na dodatno školovanje. U Beču se Marković bavio estetikom. Slušao je predavanja profesora Roberta Zimmermana. Uz to je vrlo često posjećivao bečka kazališta da bi kasnije mogao pisati kazališne kritike.³³ U društva hrvatskih đaka nije dolazio jer su oni bili mlađi od njega, ali se s njima ponekada nalazio u kavanama. Vjekoslav Klaić piše da se s Markovićem sastao u bečkoj kavani.³⁴ O Markovićevim problemima i ponovnom povratku u Beč krajem 1871. godine govori nam jedno njegovo pismo upućeno Franji Račkom. U tom pismu od 6. studenoga 1871. godine žali se što još nije otišao u Beč. Također obavještava Račkoga da će mu poslati rukopis Micijevskoga koji je ostavio kod baruna Ožegovića u Beču.³⁵ Marković je u Beču boravio više od godinu dana, položio tri ispita (tzv. rigoroz), postao doktorom filozofije 8. ožujka 1872. godine, a nakon toga vratio se u Hrvatsku.³⁶ Kao koincidenciju ističemo da je Marković u to vrijeme napisao *Povratak pod hrvatskog kralja*. Budući da se u međuvremenu promijenila politička situacija u Hrvatskoj, Marković se ponovno zaposlio u zagrebačkoj Gimnaziji na jesen 1872. godine.³⁷ Naime, izgubivši sud, ban Rauch je odstupio s vlasti³⁸ jer se sve više zaplita u različite afere, a Narodna stranka je sve više jačala. U svibnju 1872. godine Marković je postao glavni urednik *Vienca*.³⁹ Kao urednik *Vienca* smatrao je da i sam mora pisati pa je u njemu objavio dvije drame *Karlo Drački*⁴⁰ i *Benko Bot*.⁴¹ Pavletić smatra da od jeseni 1872. godine potječu dva ljubavna pisma. U prvom pismu neka od štovalateljica nježnim riječima otkriva svoj nemir i zabrinutost zbog ozljede njegova oka, užasna joj je i nepodnošljiva misao da on trpi, a ona ne može biti kraj njega.⁴² Piše da će, ako ga skoro ne vidi, poludjeti od žalosti i čežnje za njim. Moli ga za oprost što mu piše tako strasno, ali tek kad ga opet vidi i uvjeri se o njegovom potpunom ozdravljenju, bit će mirna i možda »mrzla« kao on.⁴³ Drugo pismo očito je napisano pod dojmom čitanja Markovićeve drame *Karlo Drački* jer ga obožavateljica naziva »mili Karlo Drački«. ⁴⁴ Marković je na ovo pismo odgovorio kratko: *Hvala na glasu iz daljine tame*.⁴⁵ No, obožavateljica odgovara: *opet jedan glas iz daljine tame, prem da bi taj glas bolje bilo da umukne za uvijek, nego tebi dosadljivati jer nisi veoma zahvalan tomu očitovanju moje ljubavi, bolje rečeno moga prijateljstva*.⁴⁶ Marković je tajnoj obožavateljici napisao dugačko pismo isprike.⁴⁷ No,

³² Ivo Goldstein-Agneza Szabo, *Povijest zagrebačke klasične gimnazije(1607-2007)*, str. 103. Ovdje navodimo da autori navode krivi datum demonstracija (11. travnja). Pravi datum je 19. travnja 1870. godine.

³³ Klaić, »Dr. Franjo Marković«, br. 38., str. 609.

³⁴ Isto, str. 609.

³⁵ Arhiv HAZU, Ostavština Rački, sig. XII. A 407/1.

³⁶ Klaić, »Dr. Franjo Marković«, br. 38., str. 609.

³⁷ *Izvještje o Kraljevskoj višoj gimnaziji u Zagrebu koncem školske godine 1872/73*. (Zagreb: Tiskom narodne tiskare dra Ljudevita Gaja, 1873), str. 20.

³⁸ *Povijest Hrvata od kraja 15. st. do kraja Prvog svjetskog rata*, sv. 2, (ur. Mirko Valentić, Lovorka Čoralić), (Zagreb: Školska knjiga, 2005), str. 464.

³⁹ Franjo Marković, [Obavijest o preuzimanju uredništva], *Vienac*, 4(1872) br. 20., str. 320.

⁴⁰ F. M. [Franjo Marković],: »Karlo Drački, tragedija u 5 čina.« *Vienac*, 4/1872, br. 20., str. 305-311; br. 21., str. 328-331; br. 22., str. 342-344; br. 23., str. 358-361; br. 24., str. 375-379; br. 25., str. 406-412; br. 26., str. 425-432

⁴¹ F. M.[Franjo Marković], »Benko Bot«, *Vienac*, 4(1872), br. 49., str. 773-777; br. 50., str. 789-793 , br. 51., str. 809-812, br. 52., str. 825-833.

⁴² Pavletić, *Život i pjesnička djela Franje Markovića*, str. 171.

⁴³ Isto, str. 171-172.

⁴⁴ Isto, str. 172.

⁴⁵ U rubrici dopisnici uredništava, *Vienac*, 4(1872), br. 36., str. 580.

⁴⁶ Pavletić, *Život i pjesnička djela Franje Markovića*, str. 173.

⁴⁷ Isto, 174.

izgleda da je ova romansa završila upravo ovim pismom jer je na Uskrs 1873. godine sa svojim kolegom Šajatovićem pošao u Varaždin gdje je upoznao Dragicu Leitnerovu⁴⁸ kojom se za nekoliko mjeseci i oženio.⁴⁹ Nakon ženidbe Marković sa svojom suprugom odlazi u Europu,⁵⁰ na Sveučilišta u Francusku i Njemačku, gdje se pripremao za novi životni izazov-rad na Sveučilištu.⁵¹ Marković je postao prvi dekan Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Dokaz tome je Markovićev dopis Zemaljskoj vladi, točnije Odjelu za bogoštovlje i nastavu. Prvi sačuvani dopis je onaj upućen Visokoj kraljevskoj zemaljskoj vladi za dopust profesora Meixnera od 14. listopada 1874. godine.⁵² Već sljedećeg dana Vlada je isto odobrila.⁵³ Marković je u svom nastupnom govoru *K logici*⁵⁴ istaknuo značenje logike za narod: *Logika je, reći bi krmilo na onoj putničkoj ladji, što no ju ljudski um otiskuje po beskrajnoj pučini misli događajâ i pojavâ put uvijek željno izgledne istine, dobrote i ljepote. I naš se narod dao za tim uzori, za kojimi ljudstvo kao za svrhom svojom teži; otkad je čovjek zaznao za se, pokoja mu nema van u onom trudu, što mu ga zadaje ovo njegovo pregnuće za uzori duhovnimi.*⁵⁵ Marković je držao predavanja na Filozofskom (Mudroslovnom) fakultetu od 1874. godine⁵⁶ do svoje smrti 1914. godine.⁵⁷ Osim na poslovnom, krenulo mu je i na privatnom planu. Naime, 24. kolovoza 1874. godine rodio mu se sin Radovan.⁵⁸ Radovan⁵⁹ je rođen u Varaždinskom Bregu, točnije u Općini Knjegincu kraj Varaždina, gdje su roditelji Markovićeve supruge imali imanje. Marković se na književnoj sceni ponovno javlja 1876. godine dramom *Zvonimir kralj hrvatski i dalmatinski*⁶⁰ povodom 800. godišnjice krunidbe kralja Zvonimira. Iste godine Marković je primljen u Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti.⁶¹ U Akademiji Marković je bio prvi član Razreda filozofijsko-juridičkog. Godine 1896. počeo je obnašati funkciju tajnika Akademije.⁶² Do 1902. godine Marković je kao tajnik svake godine

⁴⁸ O obitelji Leitner vidi više u: Magdalena Lončarić, *Tragom židovske povijesti i kulture u Varaždinu*, (Varaždin, Gradski muzej Varaždin, 2003), str. 39-42. O obitelji Leitner nešto malo podataka ima i u: Stjepan Belošević, Gornjo-stubički, *Županija Varaždinska i slobodni kraljevski grad Varaždin* (Zagreb: Vlastita naklada, 1926), str. 127.

⁴⁹ Isto, str. 177., Klaić, »Dr. Franjo Marković«, br. 38., str. 610.

⁵⁰ O tome svjedoči Vjenčani list od 20. rujna 1873. pisan na njemačkom jeziku koji sam pronašao u Arhivu Odsjeka za povijest hrvatske književnosti Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Ostavština Franje Markovića, kutija XI, fascikla 60.

⁵¹ Više o osnivanju Sveučilišta vidi: Jaroslav Šidak, »Sveučilište do kraj Prvog svjetskog rata« u: *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, (Zagreb, Sveučilište u Zagrebu, 1969), str. 91-125.

⁵² Arhiv Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Spisi dekanata Mudroslovnog fakulteta. Dopis od 14. listopada 1874.

⁵³ Arhiv Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Spisi dekanata Mudroslovnog fakulteta. Dopis od 15. listopada 1874.

⁵⁴ Bazala, *Filozofski portret Franje Markovića*, str. 10.

⁵⁵ Dr. Franjo Marković »Logika« *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 18(1992), br. 1-2.(35-36), str. 247. Tekst je priredio Srećko Kovač.

⁵⁶ *Akademičke osoblje i Red predavanja na kraljevskom sveučilištu Franje Josipa u Zagrebu u zimskom poljeću 1874./75.* (Zagreb: Tiskom Dragutina Alberechta, 1875)

⁵⁷ *Akademičke osoblje i Red predavanja na kraljevskom sveučilištu Franje Josipa u Zagrebu u ljetnom poljeću 1913./1914.* (Zagreb, Tisak Kraljevske zemaljske tiskare, 1914).

⁵⁸ Radovan Marković, Kneginec, kraj Varaždina, 24. VIII. 1874-Zagreb, 19. I. 1920. Djelovao u Zagrebu u Bolnici milosrdnih sestara u kojoj je 1904. osnovao prvi odjel za dječje bolesti u nas. Istaknuo se i kao zdravstveni prosvjetitelj popularnim knjigama o dječjim i zaraznim bolestima te higijeni (*Dječja njega*, 1903; *Nauka o zdravlju*, 1909; *Zarazne bolesti*, 1916). Kao zastupnik u Hrvatskom saboru te povjerenik za zdravstvo Narodnom vijeća SHS predložio reforme naše zdravstvene službe.

⁵⁹ www.hpd.com.hr/dokumenti_hpd/056.pdf - pristupljeno 21. svibnja 2011. Članak iz *Jugoslavenskog pedijatra 1991. Tanja Sušec, Vlado Oberiter, »Radovan Marković«, Jugoslavenski pedijatar, 1991. Supl.1 str.175-177.*

⁶⁰ Pavletić, *Život i pjesnička djela Franje Markovića*, str. 179.

⁶¹ Isto, str.192.

⁶² *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1896. sv. 11.*, (Zagreb, Knjižara Jugoslavenske akademije, 1897), str. 5.

podnosio izvještaje o Akademijinom izdavaštvu.⁶³ Na glavnoj skupštini 28. siječnja 1877. godine izabran je u Upravljaajući odbor Matice hrvatske, i to u Književni odbor.⁶⁴ Godine 1895. izabran je u Gospodarski odbor te postao njegovim predsjednikom. Prema Statutu Matice hrvatske, tim izborom postao je i njenim potpredsjednikom,⁶⁵ a 1902. godine izabran je za počasnog člana Matice hrvatske.⁶⁶ Godine 1877. Marković je imenovan u Kraljevsko povjerenstvo za ispitivanje kandidata gimnazijskog učiteljstva.⁶⁷ Usprkos obavezama na Fakultetu i ostalim gore navedenim institucijama, Marković ne prestaje s pisanjem. Iste godine Marković je napisao *Estetičku ocjenu Gundulićeva Osmana*.⁶⁸ Za *Vijenac* piše i kritiku Bogovića *Matije Gupca*.⁶⁹ Sljedeće godine piše životopis Stanka Vraza.⁷⁰ Godine 1881. napisao je predgovor Šenoinim *Izabranim pjesmama*,⁷¹ a iste godine izabran je za rektora zagrebačkog Sveučilišta.⁷² Kao nastupno predavanje, pod naslovom Marković je održao 19. listopada 1881. po naslovom *O piscih filozofijske struke a hrvatskog roda onajkraj Velebita od 15-18. stoljeća*.⁷³ Iste godine u *Vijencu* objavljuje kritiku Manojlovićevih pjesama,⁷⁴ drame *Dimitrija*⁷⁵ Jure Matije Špora i Despotove pjesme *Prve iskre*.⁷⁶ U *Radu Akademije*⁷⁷ prikazao je život i rad Meda Pucića.

Ovu veliku Markovićevu društvenu angažiranost prepoznao je i narod pa je na izborima održanim od 13. do 17. rujna 1881. godine⁷⁸ Marković izabran za narodnog zastupnika Kotara križevačkog.⁷⁹

⁶³ Franjo Marković, »Izveštaj tajnika dra. Fr. Markovića o književnom radu akademije g. 1896.«, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1896. sv. 11.*, (Zagreb, Knjižara Jugoslavenske akademije, 1897), str. 62-89.

⁶⁴ Izveštaj Matice Hrvatske za 1877. godinu (Zagreb, Matica hrvatska, 1878).

⁶⁵ Izveštaj Matice hrvatske za 1895. godinu (Zagreb, Matica hrvatska, 1896).

⁶⁶ Izveštaj Matice hrvatske za 1895. godinu (Zagreb, Matica hrvatska, 1896).

⁶⁷ *Akademičke osoblje i Red predavanja na kraljevskom sveučilištu Franje Josipa u Zagrebu u zimskom poljeću 1876./77.* (Zagreb: Tiskara narodnih novina, 1877).

⁶⁸ Franjo Marković, »Estetička ocjena Gundulićeva Osmana«, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, (Zagreb: Knjižarnica Lavoslava Hartmana, 1879), knjiga 46., str. 79-165.; Franjo Marković, »Estetička ocjena Gundulićeva Osmana«, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, (Zagreb: Knjižarnica Lavoslava Hartmana, 1879), knjiga 47., str. 79-165. Franjo Marković, »Estetička ocjena Gundulićeva Osmana«, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, (Zagreb: Knjižarnica Lavoslava Hartmana, 1879), knjiga 50., str. 96-176.; Franjo Marković, »Estetička ocjena Gundulićeva Osmana«, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, (Zagreb: Knjižarnica Lavoslava Hartmana, 1879), knjiga 52., str. 1-141.

⁶⁹ Dr. Fr. Marković [Franjo Marković], »Matija Gubec, kralj seljački. Tragedija u pet čina, od Mirka Bogovića u Zagrebu kod Alberchta 1859. Prikazivana u Zagrebu prvi put dane 13. svibnja 1878.«, *Vijenac*, XI(1879), br. 21., str. 340-342; br. 22., str. 355-359; br. 23., str. 368-372; br. 24., str. 387-390.

⁷⁰ Frano Marković, »O životu i radu Stanka Vraza«, *Vijenac*, 12(1880), br. 36., str. 570-591.

⁷¹ Franjo Marković, »U spomen Augusta Šenoa« u: August Šenoa, *Izabrane pjesme* (Zagreb: Matica hrvatska, 1882), str. 3-24.

⁷² Arhiv rektorata Sveučilišta u Zagrebu, Osobnik, stranice nisu paginirane.

⁷³ Anonimno [Franjo Marković]: »Filosofijski pisci od 15.–18. vieka u Dalmaciji«, *Vijenac*, 13(1881), br. 44., str. 701-707. Vidi Isto, Franjo Marković, »Filozofijske struke pisci hrvatskoga roda s onajkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII.« *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 1(1975), str. 255-279.

⁷⁴ Dr. F. M. [Franjo Marković], »Mladi dani Veljkovi. Pjesme Gavr. Manojmovića«, *Vijenac*, 13(1881), br. 19., str. 297-299.

⁷⁵ F. M. [Franjo Marković], »Dimitrija, povjestna tragedija u pet čina Jura Matije Špora«, *Vijenac*, 13(1881), br. 27., str. 427-431.

⁷⁶ F. M. [Franjo Marković], »Prve iskre, pjesme Fra Ivana Despota«, *Vijenac*, 13(1881), br. 28., str. 442-444.

⁷⁷ Franjo Marković, Knez Medo Pucić, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 67 (Zagreb: Knjižarnica Jugoslavenske akademije L. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1883), str. 125-206.

⁷⁸ Ivo Perić, *Hrvatski državni sabor 1848.-2000.*, Drugi svezak: 1868-1918. (Zagreb: Hrvatski institut za Povijest: Dom i svijet, 2000), str. 202.

⁷⁹ Jasna Turkalj, *Pravaški pokret 1878.-1887.*, (Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 2009), str. 157.

Marković je još dva puta biran za narodnog zastupnika, na izborima 1884.⁸⁰ i 1887. godine.⁸¹ Pavletić spominje da je Marković bio zastupnik sve do 1900. godine, ali to nije točno. Naime, novi saborski izbori održani su 1. i 2. lipnja 1892. godine. Osim prokušanih metoda pritisaka i zlouporaba, Héderváry je uspio izboriti donošenje novog Izbornog reda koji je još više suzio biračko pravo.⁸² Imajući u vidu sve što je Vlada poduzimala na prethodnim izborima 1884. i 1887. godine i što poduzima na ovim izborima u težnji da njezini zastupnički kandidati budu izabrani, *Neodvisna narodna stranka* je u znak prosvjeda protiv Vladine represije i bezakonja odlučila apstinirati od sudjelovanja na izborima. Svoju apstinenciju obznanila je javnim proglasom⁸³ koji su potpisali vodeći članovi stranke, ali i mnoge njihove pristalice.⁸⁴ Franjo Marković se na ovim izborima nije kandidirao pa je za Križevce izabran Dragutin Grdenić.⁸⁵ Napominjemo da je Marković prvu interpelaciju u Saboru glede novog Ustava imao 3. listopada 1881. godine na šestoj saborskoj sjednici.⁸⁶ Kao primjer Markovićeve političkih razmišljanja donosimo jedan njegov zanimljiv aforizam: *Sinko, kad pođeš sa svjetlom čiste tvoje duše u svijet i pronikneš u ljudski život, vidjet ćeš zloće mnogo, i što ti je pronicaviji pogled, to ćeš je više naći, makar se skriva pod prijatnim plaštem. Ali ne razmisi se u plač, inače će se svjetlo tvoje duše samo zamračiti, nego mirna oka, prem suzom prokapala, baci sunce njegova sjaja na tu zloću i nad viti će ti se duga nad rugobe svijeta.*⁸⁷

Marković nije zanemario ni svoj znanstveni rad. Ovdje navodimo filozofsku⁸⁸ raspravu o Ruđeru Boškoviću. Bavio se književnom kritikom i pisao o Gundulićevoj *Dubravci*.⁸⁹ Etičkim problemima narodnih poslovice bavio se 1889. godine.⁹⁰ Zajedno sa Smičiklasom objavio je *Spomen knjigu o Matici Hrvatskoj*.⁹¹ Godine 1896. uredio je i napisao predgovor za *Izabrane spise Ivana Dežmana*.⁹² Navedimo ovdje još i filozofsko-estetičku ocjenu Bogovićeve drame *Stjepanu, posljednjem kralju bosanskom*.⁹³ Na samom kraju spomenut ćemo najpoznatije Markovićevo filozofsko djelo *Razvoj i sustav obćenite estetike*.⁹⁴ Što se pak tiče pjesničkog života, svakako su najznačajnija tri *Sonetna*

⁸⁰ Ivo Perić, *Hrvatski državni sabor 1848.-2000., Drugi svezak: 1868-1918.*, str. 262.

⁸¹ Ivo Perić, *Hrvatski državni sabor 1848.-2000., Drugi svezak: 1868-1918.*, str. 288.

⁸² Ivo Perić, *Hrvatski državni sabor 1848.-2000., Drugi svezak: 1868-1918.*, str. 299.

⁸³ »Narode«, *Obzor*, 33(1892), br.132., str. 1.

⁸⁴ Ivo Perić, *Hrvatski državni sabor 1848.-2000., Drugi svezak: 1868-1918.*, str. 300.

⁸⁵ Isto str.301.

⁸⁶ *Saborski dnevnik Kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalamacije, godina 1881.-1884. Svezak I.*, (Zagreb: Tiskarski zavod: Narodne novine, 1884), str. 24.

⁸⁷ Pavletić, *Život i pjesnička djela Franje Markovića*, str. 197.

⁸⁸ Franjo Marković, »Filozofijski rad Rugjera Boškovića«, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjige 87,88, 90.*, (Zagreb: Knjižarnica Jugoslavenske akademije L. Hartmana(Kugli i Deutsch, 1887-8), str. 543-716.

⁸⁹ Franjo Marković, »O Dubravci, drami Ivana Gundulića uz proslavu Gundulićeve trlistogodišnjice«. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 89.*(Zagreb: Knjižarnica Jugoslavenske akademije L. Hartmana(Kugli i Deutsch, 1888), str. 1-24.

⁹⁰ Franjo Marković, »Etički sadržaj naših narodnih poslovice«, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 96.*(Zagreb: Knjižarnica Jugoslavenske akademije L. Hartmana(Kugli i Deutsch, 1889), str. 167-227.

⁹¹ Tadija Smičiklas, Franjo Marković, *Matica hrvatska od godine 1842 do godine1892. Spomen knjiga*, (Zagreb, Matica hrvatska, 1892).

⁹² Franjo Marković, »O životu i spisih dra Ivan Dežman«, u: Ivan Dežman *Izabrani spisi*, (Zagreb: Matica hrvatska, 1896), str. 9-55.

⁹³ Franjo Marković, »O tragičnom problemu u Bogovićeve Stjepanu, posljednjem kralju bosanskom i u analognih značajih svjetske dramske literature«, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjige 87,88, 90.*, (Zagreb: Knjižara Jugoslavenske akademije(Dionička tiskara), 1900), str. 132-197.

⁹⁴ Franjo Marković, *Razvoj i sustav obćenite estetike*, (Zagreb: Kraljevska hrvatsko slavonska dalmatinska zemaljska vlada, 1903).

*vijenca*⁹⁵ posvećena Lovri Vidriću. Ovdje valja spomenuti i *Sonetni vijenac* povodom 60. godišnjice svećenikovanja biskupa Strossmayera.⁹⁶

Donosimo i događaje iz Markovićeve privatnog života. Naime, 11. travnja 1889. dogodila se velika tragedija-umro mu je mlađi sin Metel⁹⁷ u četvrtoj godini života.⁹⁸ Nakon spomenute tragedije Marković je sa suprugom otišao u Križevce gdje se psihički oporavljao.⁹⁹ Ovdje je važno istaknuti i Markovićeve društvene ulogu. Naime, na proslavi 34. godišnjice svoje mature, 20. listopada 1896. godine, Marković je na objedu održanom nakon mise u Maksimiru predložio da se osnuje Akademska mensa za pomoć siromašnoj djeci. Mensa je u početku pomagala plaćanjem hrane studentima po drugim gostionicama, a onda je 1914. osnovala vlastitu kuhinju.¹⁰⁰ Marković je 14. listopada 1899. spjevao sonet¹⁰¹ svojem sugrađaninu Antunu Nemčiću. Godine 1901. povodom proslave 400. godišnjice hrvatske književnosti Marković je napisao prigodnu dramatsku sliku *Uspomeni Marka Marulića*¹⁰² prikazanu u Hrvatskom narodnom kazalištu.¹⁰³ Godine 1906. napokon je promaknut u viši platni razred s naslovom *presvijetli*.¹⁰⁴ Dana 20. ožujka 1909. godine Marković je umirovljen na vlastitu molbu,¹⁰⁵ ali ostao je predavati na Fakultetu sve do svoje smrti. Nastavio je sa svojim pjesničkim radom pa često odlazi u rodne Križevce gdje mu naviru uspomene iz mladosti.¹⁰⁶

Pred kraj života Marković je stanovao na Griču, kuća mu je gledala na Kapucinski trg. Prije toga Marković je stanovao na Trgu Franje Josipa, što se vidi iz adresa koje se nalaze na poštanskim koverutama.¹⁰⁷ Godine 1914. započinje Prvi svjetski rat, a njegov sin Radovan kao liječnik odlazi na bojište.¹⁰⁸ Marković je bio sve više bolestan, a zadnje dane uz bolesničku postelju uz njega su bili supruga Dragica, kipar Frangeš-Mihanović i Camilla Lucerna. Marković je preminuo 15. rujna 1914. u četiri sata i trideset minuta ne dočekavši svoga sina Radovana s bojišta.¹⁰⁹ Zadnje dane života i smrti Franje Markovića najdetaljnije je pratio *Obzor*.¹¹⁰ Mrtvo tijelo Franje Markovića bilo je postavljeno na odru u njegovom domu, a okruživalo ga je egzotično cvijeće koje je kupio zagrebački gradonačelnik, Janko

⁹⁵ Franjo Marković, »Tri sonetna vienca«, *Vienac*, 29(1897) br. 50., str. 794-796; br. 51., str. 809-811; br. 52., str. 825-826.

⁹⁶ Franjo Marković, »Sonetni vienac o svećeničkoj šesdesetogodišnjici preuz. Gosp. Biskupa Josipa Juaraj Strossmayera, pokrovitelja jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti«, *Vienac*, 30(1898), br. 8., str. 113-115.

⁹⁷ Rodni list čuva se u Arhivu HAZU-a Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Odsjek za povijest hrvatske književnosti. Ostavština Franje Markovića, kutija XI, fascikla 60. Iz Rodnog lista se vidi da je Metel rođen 19. rujna 1885. i kršten u župi Svete Magdalene u Kneginicu. Kumovi su mu bili Metel Ožegović i Olga Straže.

⁹⁸ Pavletić, *Život i pjesnička djela Franje Markovića*, str. 201.

⁹⁹ Pismo Rački Strossmayeru, Zagreb, 17. travnja, 1889. u *Korespondencija Rački- Strossmayer, od 2. jula 1888 do 15. februara 1894. knjiga četvrta*, (ur. Ferdo Šišić), (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1931), str. 74-75.

¹⁰⁰ (acr) »Generacije akademičara prošle su hraneći se jeftino kroz blagavaone Hrvatske akademske menze. Jedna proslava mature prije 40 godina dovela je do osnivanja ustanove o kojoj mnogi hrvatski akademičari znaju danas vrlo malo«, *Večer*, 18(1937), br. 4903, str. 9.

¹⁰¹ Franjo Marković, »Pjesniče slavni«, *Obzor*, 30(1899), br. 238.,

¹⁰² Franjo Marković: »Uspomeni Marka Marulića. Pozorišna prikaza u tri diela« *Vienac*, 33(1901), br. 43., str. 857-859; br. 44., str. 877-881; br. 45., str. 897-900; br. 46., str. 917-918.

¹⁰³ Pavletić, *Život i pjesnička djela Franje Markovića*, str. 212.

¹⁰⁴ Pavletić, *Život i pjesnička djela Franje Markovića*, str. 216.

¹⁰⁵ Isto, str. 216.

¹⁰⁶ Isto, str. 218.

¹⁰⁷ Na poštanskim koverutama je adresa Trg Franje Josipa br. 8. Vidi u: u Arhivu HAZU. Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Odsjek za povijest hrvatske književnosti, Ostavština Franje Markovića.

¹⁰⁸ *Tanja Sušec, Vlado Oberiter, »Radovan Marković«, Jugoslavenski pedijatar, 1991. Supl.1 str.175-177.*

¹⁰⁹ Isto, str. 230.

¹¹⁰ Dr. Franjo pl. Marković, *Obzor*, popodnevno izdanje, 10(1914), br. 255, str. 1.

Holjac.¹¹¹ Sve najvažnije kulturne institucije, Jugoslavenka akademija znanosti i umjetnosti, Hrvatsko sveučilište, Hrvatsko zemaljsko kazalište, Matica hrvatska, Društvo hrvatskih književnika i Pjevačko društvo »Kolo«, izvjesile su crne zastave na svojim zgradama u znak žalosti.¹¹² Hrvatsko narodno kazalište poslalo je pismenu sažalnicu udovici Marković.¹¹³ *Obzor* je objavio da će se sprovod održati u četvrtak, 17. rujna, u tri sata popodne. Određeno je da će sprovod ići od Griča 2, Kapucinskom, Gospodskom ulicom, Markovim trgom, Pivarskom i Opatičkom ulicom preko Kipnog trga i Jurjevske ulice na Mirogoj.¹¹⁴ Također je bio određen i red govornika: pred kućom je govorio Albert Bazala u ime Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, nad grobom Oton Kučera u ime Matice hrvatske, a u ime Društva hrvatskih književnika od Markovića se oprostio Branimir Livadić.¹¹⁵ U *Obzoru* je sprovod opisan ovim riječima: *Jučer ispratismo Franju Markovića do hladnoga groba. Na Mirogoju, otkud je široki pogled puko nad savsku dolinu, nad ovaj najljepši kraj lijepa naše domovine, koju je pokojnik toliko volio i kojoj se odužio svojim neumornim radom na najodličnijim područjima javnog života počivat će u miru.*¹¹⁶ Kao što smo već istaknuli, u ime Akademije govor je održao Bazala. Nakon što je istaknuo Markovićev rad u Akademiji od 1876. godine kad je postao njezinim članom do smrti, pisanje znanstvenih radova u Akademijinim publikacijama, funkcija tajnika Akademije, predstojnika filozofijsko-juridičkog Razreda te vođenje uprave Akademije, Bazala je rekao: *Ovaj kratki obris ispunio je neprežaljivi pokojnik bogatstvom uma, plemenitošću srca i zamjernom značajnošću, te u njemu izgradio veliko životno djelo. Bio je veliki čovjek u malome rodu hrvatskom [hrvatskog] svijetla i uma čista značaja, a srca plamena, što je izgaralo od ljubavi za prosvjetni umjetnički i čudoredni napredak roda i domovine koja je bila vrhovni cilj njegovih nastojanja.*¹¹⁷

2. MARKOVIĆ KAO PISAC DRAMSKIH TEKSTOVA

2.1. Teoretska osnova Markovićeva dramskog stvaralaštva

O hrvatskoj drami devetnaestog stoljeća često vrlo kritički govorili su mnogi uvaženi hrvatski kritičari i književnici, pritom spominjući i Franju Markovića. Miroslav Šicel u svom radu o drami u devetnaestom stoljeću piše: *Drugim riječima dok u prozi i poeziji pravog romantizma ni nemamo u dramskoj književnoj produkciji romantizam odnosno pseudoromantizam kao stilsku formaciju najočitiji je i njačešći, i to ne samo u okviru jednog određenog perioda od dvadesetak godina (koliko u prosjeku literarni period traje) – već u toku čitavog stoljeća.*¹¹⁸ Nadalje, Šicel ističe da pisci drama, pa i Marković, u devetnaestom stoljeću pretežno uzimaju historijsku problematiku koju onda oblikuju u herojske tragedije.¹¹⁹ Na kraju svog, kako naglašava, uvodnog rada o drami devetnaestog stoljeća Šicel ističe da je potrebno posvetiti se komediji, pitanjem periodizacije kao i problemima jezika dramske književnosti devetnaestog stoljeća. Također, smatra da je potrebno preispitati rad pojedinih pisaca te navodi da se dosad o Franji Markoviću više pisalo kao o piscu idiličnih epova i estetičaru nego o piscu drama.¹²⁰ Navodimo i mišljenje Miroslava Krleže o dramskom stvaralaštvu devetnaestog stoljeća. Krleža je u svom poznatom govoru osječkim gimnazijalcima 1928. godine naglasio kako od

¹¹¹ Isto, str. 1.

¹¹² Isto, str. 1.

¹¹³ Dr. Franjo pl. Marković, *Obzor*, 57(1914), br. 256., str. 3.

¹¹⁴ Isto, str. 3.

¹¹⁵ Pogreb dra. Fr. pl. Markovića, *Obzor*, popodnevno izdanje 10(1914), br. 257., str. 3.

¹¹⁶ Dr. Franjo pl. Marković, *Obzor*, 57(1914), br. 258., str. 1.

¹¹⁷ Isto, str. 1.

¹¹⁸ Miroslav Šicel, »Neki problemi hrvatske drame devetnaestog stoljeća«, u *Dani hvarskog kazališta, Uvod, Eseji i građa o hrvatskoj drami i teatru*, (Split: Čakavski sabor, 1975), str. 205.

¹¹⁹ Isto.

¹²⁰ Isto, str. 209-210.

Demetra, Markovića, Tresića, Miletića i drugih ne može nitko ništa naučiti, pa ni jedan gimnazijalac početnik.¹²¹

Navest ćemo i mišljenje Marijana Matkovića koji je također veoma kritičan prema dramskoj umjetnosti devetnaestoga stoljeća: *Našim tragičarima, osim parola i tirada, koje su u istoj stilizaciji ti isti dramski autori mnogo bolje i impresivnije govorili na saborskim debatama i u polemičkim spisima, nije pošlo za rukom napisati ni jednu scenu kroz koju bismo posredno upoznali njihovo vrijeme. Ništa. Nijedan odnos, ni jedan dijalog nije dramski živ. Sve je papir, a i historijska laž.*¹²²

Marković je, kako u analizi dramskih tako i u prosudbi epskih djela, primjenjivao kategorije pet osnovnih estetskih oblika koje je iznio u *Razvoju i sustavu obćenite estetike*. Ti oblici su: oblik jačine, oblik sklada i simetrije, oblik priličja, oblik skladnog izmira i oblik pravilnosti.¹²³ Za Markovića je dramska umjetnost najuzvišenija: *Pa iako je za Markovića dramsko najuzvišeniji i u estetskom pogledu najsavršeniji književni rod, budući daje ono u svom logičnom i povijesnom putu ovisno o razvoju epsko-lirskih oblika, konkretno balade i romance u pojedinom narodu odnosno kulturi, on i pojedinim narativnim vrstama osigurava visoko mjesto u svojim estetičnim analizama i procjenama. Primjerice, analizirajući različite vrste balada i romanci Marković će konstatirati da je jedino Britanija mogla roditi Shakespearea, najvećeg dramatika svijeta, jer njegove drame nisu ništa drugo nego 'velike savršene balade englesko-škotske'. U drami, naime, vidi Marković spoj lirskog i epskog, 'čuvstva i razuma', 'ženske i muške strane', a to je 'vrhunac čovjeka i čovječanstva' jer se u tom rodu zrcali cijeli svijet.*¹²⁴

2.2. Prigodnice Franje Markovića

Marković je autor dviju prigodnica-alegorija.¹²⁵ To su jedanaesterački *Vilinski dvori* u tri čina i tročina prigodnica *Uspomeni Marka Marulića*.

2. 2. 1. Prigodnica *Vilinski dvori*

Prvo kazališno uprizorenje nekog Markovićevog djela bila je alegorija u tri slike *Vilinski dvori* koju je Marković s Ivanom Trnskim spjevao povodom otvorenja hrvatskog Sveučilišta. Alegorija *Vilinski dvori* objavljena je u *Vijencu*,¹²⁶ a samo dvije njene slike prikazane su u Narodnom glumištu 18. listopada 1874. godine. Redatelj navedenog uprizorenja bio je Adam Mandrović, a glazbu je napisao Ivan Zajc.¹²⁷

2. 2. 2. Prigodnica *Uspomeni Marka Marulića*

Tijekom 1901. godine u Hrvatskoj su se obilježavale svečanosti povodom 400. godišnjice izlaska Marulićeve *Judite* koja se uzima začetkom hrvatske lijepe knjige. Središnja proslava održana je u

¹²¹ Isto, str. 203.

¹²² Marijan Matković, *Dramaturški eseji* (Zagreb: Matica hrvatska, 1949).

¹²³ Dunja Fališevac, *Epika Franje Markovića, Između tradicije i inovacije u: Dani hvarskog kazališta, Razdoblje realizma u hrvatskoj književnosti i kazalištu.* (Zagreb-Split: Književni krug, HAZU, 2000), str. 32.

¹²⁴ Isto, str 33.

¹²⁵ O prigodnicam vidi tekst: Ivan Batušić, »Od najava i prologa do impromptua u francuskom i hrvatskom kazalištu«, *Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 96(1962) br. 326., str. 265-388.

¹²⁶ I. T. [Ivan Trnski], dr. Franjo Marković, »Vilinski dvori«, *Vienac*, 6(1874), br. 42., str. 660-668.

¹²⁷ *Repertoar hrvatskih kazališta 1840-1860-1980.* Knjiga I-II., priredio i uredio Branko Hećimović (Zagreb: Globus / JAZU, 1990), str. 60.

Hrvatskom narodnom kazalištu od 12. do 14. studenoga.¹²⁸ Navedenu prigodnicu Marković je objavio u *Vijencu*,¹²⁹ a kasnije je objavljena i u *Ljetopisu Društva hrvatskih književnika*.¹³⁰

2. 3. Markovićeva drama *Karlo Drački*

Godine 1872. Marković je objavio svoju prvu dramu *Karlo Drački*.¹³¹ Nešto kasnije iste godine spomenutu dramu objavio je samostalno u okviru zamišljene tetralogije.¹³²

O Markovićevoj drami *Karlo Drački* pisao je Branko Vodnik povodom 60. godišnjice Markovićeva života.¹³³

Marković je 1905. godine tetralogiji namjeravao pridodati i petu dramu o Pavlu Horvatu. No, za to djelo učinjen je samo nacrt.¹³⁴ U svom komentaru samoga nacrta Pavletić je preuveličao njegovo značenje: *Ali je i nacrt sjajan i kareakterističan za velikog našeg dramatika poput genijalne osnove kakova umna stratega ili veličajan plan kakova arhitekta*.¹³⁵ Drugo izdanje drame *Karlo Drački* s predgovorom Krste Pavletića ugledalo je svjetlo dana tek 1917. godine.¹³⁶ Pavletić je u predgovoru preuveličao mjesto i značenje Franje Markovića u hrvatskoj književnosti. On Markovića čak smatra pretečom Ibsena: *Time pak još jače iskače Karlova sloboda i snaga volje, da bira što hoće, kao u Ibsenovoj drami Gospođa s mora (g. 1888.), te je Marković u tome isticanju lične slobode i razbijanja svih društvenih i državnih okova preteča Ibsenov ne samo u Hrvatskoj, nego uopće, jer je I b se n tek iza g. 1877. pravo zaplovio tom strujom*.¹³⁷

Donosimo prikaz drugog izdanja Markovićevog *Karla Dračkog* s predgovorom Krste Pavletića.¹³⁸ u *Obzoru*. Autor članka Vladimir Lunaček piše: *Karlo Drački onako kako ga je zamislio pokojni Marković i kako ga je napisao, tragični je sujet parexellnce. Starija škola dramatičara nije mogla boljš objekta zašeljati. u načinu, kako je drama izgradjena, imade odviše pravilnosti poetike, imade previše pedantno opserviranih pravila o gradnji drama, pravila što su ih njemački teoretičari i estitičari iskvarširali iz grčkog i Šekspirovih, a u nekoj teoretskoj borbi protiv Francuza*.¹³⁹ U Hrvatskoj njivi navedeno izdanje *Karla Dračkog* prikazao je Prohaska istaknuvši značenje *Karla Dračkog* u hrvatskoj književnosti.¹⁴⁰

¹²⁸ [Anonimno], »Listak: Književnost: 400-godišnjica hrvatske književnosti; Umjetnost: Hrvatsko kazalište«. *Vienac*, 33(1901) br. 47., str. 952-956.

¹²⁹ Franjo Marković, »Uspomeni Marka Marulića. Pozorišna prikaza u tri diela«, *Vienac*, 33(1901), br. 43., str. 857-859; br. 44., str. 877-881; br. 45., str. 897-900; br. 46., str. 917-918.

¹³⁰ Franjo Marković, Uspomeni Marka Marulića, *Ljetopis Društva hrvatskih književnika* u Zagrebu za godine 1901. i 1903. (Zagreb: Društvo hrvatskih književnika, 1903.). str. 46-57.

¹³¹ F. M. [Franjo Marković], »Karlo Drački, tragedija u 5 čina.« *Vienac*, 4/1872, br. 20., str. 305-311; br. 21., str. 328-331; br. 22., str. 342-344; br. 23., str. 358-361; br. 24., str. 375-379; br. 25., str. 406-412; br. 26., str. 425-432.

¹³² Franjo Marković, *Hrvatski pokret, dramski ciklus u četiriju dielih* (Zagreb: Nakladom spisateljevom, 1872).

¹³³ Dr. Branko Drechler [Branko Vodnik], Franjo Marković kao pjesnik i kritik, *Obzor*, 46(1905), br. 288., str. 2.

¹³⁴ Krsto Pavletić, »Predgovor za novo izdanje Karla Dračkog« u: Franjo Marković, *Karlo Drački, drama u 5 činova spjevao s uvodom Krste Pavletića drugo izdanje 1917*. (Zagreb: Komisionalna naklada Hrvatskog štamparskog zavoda, 1917), str. 19.

¹³⁵ Isto.

¹³⁶ Franjo Marković, *Karlo Drački, drama u 5 činova spjevao s uvodom Krste Pavletića drugo izdanje 1917*. (Zagreb: Komisionalna naklada Hrvatskog štamparskog zavoda, 1917).

¹³⁷ Pavletić, »Predgovor za novo izdanje Karla Dračkog«, str. 7.

¹³⁸ Franjo Marković, *Karlo Drački, drama u 5 činova spjevao s uvodom Krste Pavletića drugo izdanje 1917*. (Zagreb: Komisionalna naklada Hrvatskog štamparskog zavoda, 1917).

¹³⁹ Vladimir Lunaček, »Jedno posthumno izdanje«, *Obzor*, 58(1917), br. 273., str. 2-3.

¹⁴⁰ Dragutin Prohaska, »Karlo Drački, Drama u 5 činova. S uvodom Krste Pavletića. Drugo izdanje 1917. Komisionalna naklada Hrvatskog štamparskog zavoda,« *Hrvatska njiva*, 1/1917, br. 29., str. 522-524.

Drama *Karlo Drački* prvi put se prikazala tek 1894. godine.¹⁴¹ Kritiku predstave napisao je Ivan Suovan u *Agramer Zeitungu*,¹⁴² a objavio ju je i *Agramer Tagblatt*.¹⁴³ Souvan piše: *Novo vodstvo kazališta dobro je odlučilo da novu sezonu započne domaćim novitetom. I to iz dva razloga: nacionalno kazalište treba držati do toga da bude ponosna oznaka nacionalnog instituta i iz tog razloga je više nego opravdano u obzir uzimati i domaću produkciju. Kada malo bolje pogledamo, naša domaća dramska produkcija nije tako siromašna, a djela su svakako vrijedna da ih se inscenira. Takav vrijeđan poduhvat uspješno je proveden i jučer. Ovo je drugi razlog zbog kojeg mislimo da se jučerašnje otvorenje našega nacionalnog kazališta može nazvati dobrim poduhvatom. Jedan Pjesnik, koji je ujedno i zanmeniti profesor, Franz Marković, nije trebao čekati 20 godina da se drama kao što je to Karlo Drački inscenira i kazališno izvede. Scenske poteškoće ne bi trebale zastrašiti vodstvo kazališta da djelo da u izvedbu, a da u publici postoji interes za nacionalnu dramsku produkciju dokazuje i izabrani auditorij koji je jučer kazalište popunio do zadnjega mjesta. Djelo je popraćeno glasnim pljeskom, pa čak i ovacijama za autora iza trećega pjevanja. Ono što je značajno za samog autora i za publiku jest činjenica da Karlo Drački ne spada u one komade čija je tendencija postati čim popularniji. Razlozi tome su u samome djelu, ali i izvan njega. Što se tiče ovog potonjeg, ovdje odmah treba napomenuti da ova tragedija spada u one kazališne komade koji od izvođača traže neizmjernu količinu duševne snage, te sposobnost uživljavanja od strane publike uz iskreni angažman režije. Zadnja dva faktora su sinoć bila u potpunosti ispunjena. Dramsko vodstvo i režija učinili su sve kako bi ovaj kazališni novitet bio čim uspješniji. Sam autor je nadgledao postavljanje na scenu koja u potpunosti odgovara sadržaju djela, a scenska je oprema bila i više nego zadovoljavajuća. Publika je izvedbu pratila neprekinutom pažnjom do samoga kraja, iako se već polako bližila ponoć. I samo glumci su uložili čitavo svoje umijeće i htijenje kako bi zadovoljili visoke zahtjeve izvedbe ovoga djela.*

Ne može se osporiti da je tragedija Karlo Drački izvođačima postavila iznimno visoke zahtjeve. Djelo obrađuje i ozbiljnu povjesnu veličinu koju si je pjesnik uzeo kao predložak, a velike strastio, iako većinom utemeljene na niskim pobudama, pokreću glavne likove ove drame.

Ova tragedija u određenoj mjeri oslikava polaznu točku povijesnoga kraja i obrađuje nasilne događaje s kraja XV. stoljeća u našoj domovini, no ideja čitavog pokreta u kojem kratka vladavina Karla Dračkog (Karl von Durazzo) čini tek jednu epizodu ne može se dovoljno uspješno izraziti na pozornici.

Marković se u svojoj obradi materije prilično točno držao povijesnih činjenica. Postoje određena pomicanja određenih događaja u cilju stvaranja dramske napetosti. Karakteri glavnih likova su prilično slobodno obrađeni i stoga nisu uvijek dovoljno transparentni. Shvaćamo obudovjelu kraljicu Elizabetu, Margaretu – ostavljenu karlovu družicu, dok je sam Karlo u svojoj stvarnoj biti nejasan. Pjesnik je očigledno želio opisati prevrtljivu narav ovog neobičnog pretendenta time što ga prikazuje kao kolebljivog čovjeka, pri čemu niti gledatelji ne dobivaju jasan uvid u namjere pjesnika, a iste nisu izražene niti uvidom u svrhu postavljanja karla na prijestolje Ugarske i Hrvatske. Karlov odnos s Marijom također nije sasvim razumljiv, kako s njegove, tako niti s njezine strane. Karlo nije definiran niti kao svjesni intrigant, niti kao zlorabljeno sredstvo u rukama drugih. Radnja tragedije je u većoj mjeri vođena povijesnim događajima izvan samoga djela. Prožimaju se povijesni i psihološki motivi, a da pri tome ne prodiru u potpunosti jedni u druge, tako da glavni junak ovoga komada često djeluje kao sanjarska tvorevina.

Ali neka mjesta i scene u ovom osebujnom komadu su sanjarski lijepo opisane i posjeduju čarobnu draž, što može uspjeti samo pravomu pjesniku. U tom je smislu drugi čin pravo reke djelo. Sam stih

¹⁴¹ Drama je premijerno izvedena 2. listopada. 1894. godine. Vidi u: *Repertoar hrvatskih kazališta 1840-1860-1980*. Knjiga I-II., priredio i uredio Branko Hećimović (Zagreb: Globus / JAZU, 1990), str. 80.

¹⁴² S-n. [Ivan Souvan], Karlo Drački, »Tragödie in fünf Acten, von Franz Marković«, *Agramer Zeitung*, 69(1894) br. 227., str 1-3.

¹⁴³ -an. » Karlo Drački, Zur gesteigenen Premiere«, *Agramer Tagblatt*, 9(1894), br. 226.

djeluje šekspirijanski, a ova tragedija sadrži i momente pune snage i utiska, pune dramatičnog djelovanja, te ovdje kao vrhunac najvišeg dramskog i scenskog efekta možemo navesti scenu crkvenog prokletstva.

O izvedbi ovoga noviteta može se reći sve najbolje. Što se ansambla tiče, može se konstatirati da je naše nacionalno kazalište dalo malo predstavi s takvom uigranošću i besprijelekovnim funkcioniranjem svih članova ansambla, od glavnih likova, do statista. Ova je činjenica osigurala uspjeh ovoga komada, kao i izvrsna inscenacija – ovdje se prvenstveno misli na treći čin – uz angažman vodstva, osobito režisera Nikole Milana, koji je već u rujnu u svojstvu mjesečnog režisera primio velike zasluge za insceniranje noviteta, a u komadu »Karlo Drački« je nadmašio sva očekivanja.

Nositelji glavnih uloga bili su jednim dijelom iznimno uspješni. Ovdje svakako vrijedi spomenuti gospođu Ružicu Strozzi u ulozi Elizabete, te gospodina Dimitrijevića kao Stefana Lackovića, dok je ulogu Karla odigrao gosp. Cvetić. Nikolu Gorjanskog interpretirao je Mandrović, a Elizabetu gđa Borštnik.¹⁴⁴

Nakon deset godina Markovićeve drama *Karlo Drački* ponovno je igrana početkom sezone 1904/1905. Prikaz predstave objavljen je u *Obzoru*, a Herlih Frinih, autor prikaza, podsjeća na izvedbu iz 1894. godine. *Nakon duge stanke od punih deset godim skinuta je ipak jednom prašina s najuspjelije tragedije n hrvatskoj književnosti, nakon deset godina javlja se eto na jednom a našem kazališta - Karlo Drački!*¹⁴⁵ Frinih na kraju prikaza citira Miletića: *žalibože nije nam uz sadašnje osoblje bilo moguće iznieti krasnu ovu dramu onako, kao što bi po pjesničkoj svojoj vrijednosti zaslužnih, jer su nam falili.*¹⁴⁶ *Narodne novine*¹⁴⁷ su također objavile prikaz predstave posebno pohvalivši Andriju Fijana. Napominjemo da je Franjo Marković i sam napisao pohvalu Andriji Fijanu: *Visoko štovani gospodine ravnatelju! Pjesan i drama, kći poete, spava niema, kao začarana i zatvorena u tvrda slova knjige, dok k njoj ne pristupi umjetnik deklamator, umjetnik glumac, te ju svojim vilovitim moćju probudi i iz uze izbavi i u život, na svijetlo, u svijet bijeli izvede. Takav izbavnik bijaste Vi mojoj pjesni, mojoj drami i prije često o opet sada, o šesdesetoj godišnjici mojoj, a uz Vas umjetnice i umjetnici hrvatske drame.*¹⁴⁸

Prikaz izvedbe Markovićeve drame objavilo je i *Hrvatsko pravo*.¹⁴⁹ O izvedbi ove drame pisali su i Branimir Livadić¹⁵⁰ i Camilla Lucerna.¹⁵¹ Prikaz zadnje predstave 1905. godine objavio je i *Agramer Tagblatt*.¹⁵²

Markovićeve drama *Karlo Drački* ponovno je postavljena 1937. godine povodom obnove Kazališta. O tom događaju izvještava nas *Jutarnji list*.¹⁵³ Kazalište je otvoreno 14. rujna 1937. godine, a *Jutarnji list* događaj je popratio riječima: *Tog dana dati će se nanovo uvježbana i nanovo opremljena drama jednog od najslavnijih pisaca polirske epohe, Franje Markovića Karlo Drački. Klasicistički karakter oe dramske poezije, u kojoj se obrađuje historijska borba za sveljudsku slobodarsku ideju, bit će najprikladnije djelo za objavljnje ove naše slavne Miletićeve kuće.*¹⁵⁴ Nakon izvedbe drame

¹⁴⁴ S-n. [Ivan Souvan], Karlo Drački, »Tragödie in fünf Acten, von Franz Marković«, *Agramer Zeitung*, 69(1894) br. 227., str. 2.

¹⁴⁵ Frinih Heril, »Početak sezone«, *Obzor*, 45(1904), br. 200., str. 1-2.

¹⁴⁶ Isto, str. 2.

¹⁴⁷ -n-, »Franjo Marković, Karlo Drački«, *Narodne novine* 70(1904), br. 200., str. 4.

¹⁴⁸ Arhiv Odsjeka za povijest hrvatske književnosti Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Ostavština Franje Markovića, kutija III., fascikla 18.

¹⁴⁹ »Markovićeve slava«, *Hrvatski pokret*, 2(1905), br. 60., str. 2-3.

¹⁵⁰ Ld. [Branimir Livadić], »Tragedija Karlo Drački od Franje Markovića u Hrv. Nar. Kazlištu«, *Agramer Tagblatt*, 19(1904), br. 200., str. 6.

¹⁵¹ Camilla Lucerna, »Karlo Drački«, *Školski vjesnik*(Sarajevo), 12 (1905) august-oktobar, str. 563-584.

¹⁵² E. K. Marković, »Karlo Drački«, *Agramer Tagblatt*, 20 (1905), br. 238., str. 6.

¹⁵³ »U utorak se otvara veliko kazalište«, *Jutarnji list*, 26 (1937), br. 9206., str. 9.

¹⁵⁴ Isto.

Karlo Drački Josip Horvat napisao je prikaztog događaja.¹⁵⁵ Na početku svog članka izvijestio je o obnovi kazališta, napomenuvši da je obnova tekla vrlo teško i da je završena samo zahvaljujući upravitelju kazališta Branku Šenoi. Nakon toga opisao je đачke demonstracije do kojih je došlo jer je su đaci iz partera premješteni na drugi kat.¹⁵⁶ Horvat ističe da je izvedbom *Karla Dračkog* uprava kazališta željela obnoviti vrijedna djela starije hrvatske literature. Također ističe da sama izvedba nije bila dobra. Smatra da je prije predstave trebalo održati koferansu na kojoj bi se publika upoznala s Franjom Markovićem.¹⁵⁷ Osvrnuo se i na važnost povijesnog konteksta u kojem je *Karlo Drački* nastao. Gluma je po njegovom mišljenju bila vrlo slaba, Dujšin kao Karlo Drački nije se osobito istaknuo.¹⁵⁸ Kritiku predstave objavile su i druge novine, među kojima i *Hrvatska smotra*.¹⁵⁹ Autor priloga zaključuje: *Sve u svemu pri otvorenju sezone zatajio je jedino Franjo Marković, kojeg uza sve to jednako volimo, jer pun je ozbiljnosti i dostojanstva svaki susret s njime*.¹⁶⁰

Za razliku od *Hrvatske smotre*, *Komedija*¹⁶¹ je objavila pozitivnu kritiku Markovićevog *Karla Dračkog*. Najprije je prikazala historijat nastanaka i izvođenja Markovićeve drame *Karlo Drački*.¹⁶² Donijela je sudove i drugih uvaženih povjesničara književnosti o Markovićevim dramama: *Dr. A. Barac pokazao je u svojem Članku o Franji Markoviću, da je Marković izraziti hrvatski nacionalni pjesnik, iako je udaljen od efemernih političkih i nacionalnih parola, da je osnovna karakteristika njegovog karaktera i rada doduše bijeg od realizma i relativizma, težnja za najvišim, apsolutnim vrednotama, ali da je Marković, koji je svojim cjelokupnim djelovanjem htio svojim sunarodnjacima svratiti pogled na najviše zadatke čovječanstva, ipak uvijek ostao u tiješnoj vezi s potrebama i idejama svog vremena. Kad tim znanjem i namjerom gledamo danas njegov literarni rad, a napose njegovu dramu Karlo Drački, mi smjesta nalazimo razloge i potrebu Markovićeve renesanse*.¹⁶³

Komedija zatim donosi i stavove uvaženih književnika: *Već je Nehajev naglasio da je u rijetko kojoj drami tako zbita - čitava epoha kao u Karlu Dračkomu. Međutim, to sve ne bi bilo dosta, da Marković nije u tu sredinu metnuo nosioce svojih ideja, uzorne dramske karaktere, koji još danas za glumca znače divne zadaće. Kad dakle pridodamo dramsku snagu i vrijednost koje joj oni daju, onda spoznajemo, da je to zaista jedno veliko djelo naše dramske literature, jedno koje nije tako često, da ne bi zavrijedilo da ga se obnovi i prikaže*.¹⁶⁴

Kritičar zatim prikazuje sam lik *Karla Dračkog*: *Lik Karla Dračkoga je uzor šekspirskog dramskog junaka. Poznato je, da je Marković mnogo držao do forme i da su njegova djela uzori povodenja za svim pravilima književnog stvaranja. U liku Karla Dračkoga on je stvorio junaka antičke drame, čelik - značaj s tragičnom krivnjom, koji pada u borbi s okolinom. Naravno da su i antagonisti izrađeni po svim pravilima dramske umjetnosti, kao što je i čitava kompozicija drame školski uzorak za pravilno dramsko stvaranje u klasičnom smislu. Već zbog toga ona je uvijek zanimiva. U toj se drami genij pjesnikov, probio na vidik te zasjao u svoj svojoj snazi i izvornosti, tu ima veličanstvenih prizora, sukoba, dramskih borba, ima lirskih opisa, punih pjesničkog biserja, slika, poredaba i krepih*

¹⁵⁵ Jh. [Josip Horvath], »Prve predstave u obnovljenom kazalištu. Karlo Drački drama u pet činova. Napisao Franjo Marković. Redatelj Tito Strozzi« *Jutarnji list*, 26 (1937), br. 9210., str. 9.

¹⁵⁶ Isto, str. 9.

¹⁵⁷ Isto, str. 9.

¹⁵⁸ Isto, str. 9.

¹⁵⁹ Ž. D. [Dušan Žanko], »Franjo Marković: Karlo Drački«, *Hrvatska smotra*, 5(1937), br. 10., str. 618-619.

¹⁶⁰ Isto.

¹⁶¹ M[arko] F[otez], »Franjo Marković: Karlo Drački. Ovogodišnja sezona otvara se značajnim djelom naše literature«, *Komedija*, 4(1937), br. 27(159), str. 10-12.

¹⁶² Isto, str. 10.

¹⁶³ Isto, str. 11.

¹⁶⁴ Isto, str. 11-12.

metafora. A najvrednije od svega je ideja: borba za slobodu ličnosti, kao konačni cilj svega ljudskog nastojanja.¹⁶⁵

Napominjemo da je *Komedija* povodom prikazivanja *Karla Dračkog* objavila još dva članka istog autora. Jedan je posvećen povijesnoj pozadini drame *Karlo Drački*,¹⁶⁶ a drugi donosi životopis Franje Markovića.¹⁶⁷

Autor prikaza u *Obzoru* u svom uvodu smatra da se *Karlo Drački* i dalje mora održati na hrvatskoj sceni.¹⁶⁸ *Hrvatska Danica* u uvodu opisala je atmosferu u kazalištu: *Pred sam početak pretstave, bilo je malo galame sa đlačkog stajanja. Bio Je to protest i obrana interesa onih, koji najviše posjećuju naše kazalište a to su djaci.*

*Neki od gospode su vikali, da ih treba baciti napolje i da je to kulturna sramota. Na tu riječ kulturna sramota i nehotice sam pogledao, po parketu i opazio mnogo veću kulturnu sramotu za čitav Zagreb: PARKET JE BIO NAPOLA PRAZAN.*¹⁶⁹

Kritičar je iznio i svoje mišljenje i o radnji drame:

*Istina, Marković je pravom mladenačkom rasipnošću prenatrpao svoju dramu radnjom. U drami se previše događa, tako da prosječni gledalac ne može ni pravo razbrati vezu događaja. Raznoličnost njihova odvrća pažnju gledalaca od Karla Dračkoga. Sam Drački u tim je zbivanjima katkad i pasivan i neodlučan. Njegova ljubav i prema ženi i prema Mariji nema prave dubine. Ona je isto polovična kao i njegova borbenost za ugarsko prijestolje kraj nostalgije za pravom domovinom njegovom, Italijom. Za prvoborca u borbi za slobodu misli, volje i čina Karlo je Drački odviše sentimentaln, mekan i neodlučan. U tim je prilikama teško održati uvjerljivost čovjeka Dračkoga i glumac je neprestano u kušnji, da se utiče riječima u stilu starog teatra.*¹⁷⁰

Vrlo negativnu kritiku napisao je Branko Mašić u *Novostima*. On smatra da je Markovićev tekst pjesnički ishitren, da Marković ne poznaje dramsku tehniku, a jezik mu je arhaičan, stihovi na mjestima jako tvrdi i rogobatni, a ritam vrlo neusklađen. Mašić piše: *Već prema staroj dobroj tradiciji na početku nove sezone izvodi se na pozornicu kakav karakterističan ili znamenit komad iz naše književne prošlosti, i sinoć se prigodom otvorenja ovogodišnje sezone davala klasična hrvatska drama Karlo Drački od Franje Markovića. Novoj dramskoj upravi mora se zbilja priznati ne samo dobra volja, nego i neobična poduzetnost, što je imala hrabrosti da to dielo izvede na scenu. Nije Karlo Drački uzalud tako reći do danas ostao neizveden. Po tvom renomeu i mjestu koje ta klasična drama zauzima u našoj književnosti, ona bi odavna trebala da bode stalno na našem repertoaru. Bar od vremena na vrijeme. Međutim. kako vidimo, to nije bio slučaj. Zašto? Jer je Karlo Drački prvenstveno pisan za čitanje, to ono školsko teoretsko čitanje kojeg bi đaci imali lakše da steknu pojmove.*¹⁷¹

Ovo je bilo posljednje izvođenje *Karla Dračkog* u Hrvatskom narodnom kazalištu. O uprizorenju ove Markovićeve drame pisali su i *Hrvatska straža*¹⁷² i *Hrvatski dnevnik*.¹⁷³

¹⁶⁵ Isto, str. 12.

¹⁶⁶ [Marko Fotez], »Historijska pozadina drame Karlo Drački, Događaji na osnovu kojih je Franjo Marković napisao svoje djelo«, *Komedija*, 4(1937) br. 28., str. 4-6.

¹⁶⁷ »Ličnost Franje Markovića, Prigodom prikazivanja njegove drame »Karlo Drački«, *Komedija*, 4(1937), br. 27(159), str. 10-12.

¹⁶⁸ »Karlo Drački' pred četrdeset i tri godine. Kako je Stj. Miletić iznio na pozornici Markovićev remek djelo?« *Obzor*, 78(1937), br. 214., str. 1-2.

¹⁶⁹ B[ranimir] Livadić, »Franje Markovića »Karlo Drački«, *Hrvatska revija*, 10(1937), br. 10., str. 545.

¹⁷⁰ B[ranimir] Livadić, »Franje Markovića »Karlo Drački«, *Hrvatska revija*, 10(1937), br. 10., str. 546.

¹⁷¹ B[ranko] M[asić], »Prva premjera ove sezone Karlo Drački, drama u 5 činova od Franje Markovića«, *Novosti*, 31(1937), br. 255., str. 10.

¹⁷² Ljubomir Marković, »F. Marković, Karlo Drački-Ivan Cankar: Za dobro naroda«, *Hrvatska straža*, 9(1937), str. 4-6.

¹⁷³ Vladimir Kovačić, »Karlo Drački. Drama u pet činova(slika). Napisao Franjo Marković. Redatelj Tito Strozzi. Scenograf Sergeje Glumac«, *Hrvatski dnevnik*, 2(1937), br. 481., str. 11.

2. 4. Markovićeve drama *Benko Bot*

Markovićeve druga drama *Benko Bot*¹⁷⁴ objavljena je iste godine u *Vijencu*.¹⁷⁵ Na izvođenje ove drame Marković je čekao 27 godina. Drama je premijerno izvedena 2. rujna 1899. godine.¹⁷⁶ Drama je prikazana dvaput, a njena druga, tj. posljednja izvedba bila je 7. rujna 1899. godine.¹⁷⁷ Napominjemo da je nakon premijere ove drame uprava Kazališta zahvalila Markoviću lijepim riječima.¹⁷⁸ Ova drama, kao i ostale Markovićeve drame, ocjenjena je vrlo oprečno. Branko Vodnik u svojoj monografiji o Franji Markoviću ocijenio ju je veoma pozitivno: *I ona je plod savremenog sloboduumlja i patriotizma*¹⁷⁹ Još dalje u pohvalama spomenute drame otišao je Krsto Pavletić koji Markovića uspoređuje sa Shakespeareom: *A čini se, da ima dublji simbolizam i Shakesperova postopašna komedija San ljetne noći, pored one običen činjenice, da se zaljubljeniku priviđa sav svijet lijepim i dobrim.*¹⁸⁰

Markovićeve dramu čak smatra boljom od Ibsenove drame: *Još je u nečem u Benku Botu Hrvat Marković pretekao Skandinavca Ibsena, naime idejom čistoga drugovanja između ženske i muškarca, što Ibsen iznosi kao nemoguće u svojoj Heddi Gabler (iz g. 1890.). i osobito u Rosmersholmu (god. 1886.). Marković je to našao u hrvatskoj narodnoj pjesmi, gdje se takova veza pobratimstva i posestrimstva u zao čas povrijeđena osvećuje kao i u Benku Botu.*¹⁸¹

Drama *Benko Bot* prikazana je 2. rujna 1899. godine, a prva kritika iz pera Jovana Hranilovića objavljena je u *Vijencu*.¹⁸² *Kazališna sezona otpočela je dne 2. rujna i to prikazom izvorne hrvatske tragedije Benko Bot - od Franje Markovića. Historijska ova tragedija ispjevana je malo malo ne prije tri decenija u Viencu, ali je radi cenzure mogla istom sada biti prikazana. Tim više je žalosno, što nije napunila kuru. Uprava je učinila svoje, ali je krivnja na publici, koje ništa ne može ispričati, što tako malo mari za dramu u opće, a za domaću još i manje.*¹⁸³ Na kraju prikaza pisac je opisao uloge pojedinih glumaca u drami: *Sam prikaz nije u svemu bio još dotjeran. G. Fijan je kao Benko Bot u momentima bio na visini svoje zadaće, a gdja. Ružička Strozzi kao Gertruda bila mu je od početka do kraja dostojna suprotnica. Svoju ulogu prikazala je i gdja. Borštnik dirljivo i liepo, ali onaj gromorni patos g. Raškovića u ulozi Hinka silno nam je kvario lirsko raspoloženje u prizoru umiranja biedne Jelene. Šta je do inscenacije, moramo reći, da nas je odielo braće Benka Bota te sluga na dvoru oca Jelenina podsjetilo na ropotarnicu; ovako haramijska zaista nije mogla biti vanjšina hrvatskih plemića.*¹⁸⁴

Autor kritike objavljene u *Obzoru* je Milivoj Dežman: *Dvadeset osam godina ta ponajbolja hrvatska historička tragedija na prikazivanje. Od kako ju je 1875. cenzura zabranila, nikako nije moglo doći do prikazivanja. Osobito je dr. Miletić nastojao, da sklope autora na dozvolu. Napokon se u subotu, nešto doduše od autora, prikazivala uz burno odobravanje općinstva. A ipak bilo je nešto*

¹⁷⁴ Navodim da sam samo tri lista rukopisa i to drugog čina pronašao u Markovićevoj ostavštini. *Ostavština Franje Markovića*, Arhiv Odsjeka za povijest hrvatske književnosti Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, kutija I., fascikla 3.

¹⁷⁵ F. M. [Franjo Marković], »Benko Bot«, *Vienac*, IV/1872. br. 49., str. 773-777; br. 50., str. 789-793; br. 51., str. 809-812, br. 52., str. 825-833.

¹⁷⁶ *Repertoar hrvatskih kazališta 1840-1860-1980*. Knjiga I-II., priredio i uredio Branko Hećimović (Zagreb: Globus / JAZU, 1990), str. 90.

¹⁷⁷ Isto, str. 90.

¹⁷⁸ *Ostavština Franje Markovića*, Arhiv Odsjeka za povijest hrvatske književnosti Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, kutija XI., fascikla 60.

¹⁷⁹ Branko Vodnik, *Franjo Marković, studija*, (Zagreb, Naklada knjižare Gjur Trpinca, 1906.), str. 73.

¹⁸⁰ Krsto Pavletić, *Život i pjesnička djela Franje Markovića*, (Zagreb: Matica hrvatska, 1917), str. 158.

¹⁸¹ Isto, str. 158-159.

¹⁸² [Jovan Hranilović], »Prikaz drame Benko Bot Franje Markovića i izvedbe u Zagrebačkom kazalištu kao osvrt na početak sezone«, *Vienac*, 31(1899), br. 36., str. 588.

¹⁸³ Isto, str. 36.

¹⁸⁴ Isto, str. 36.

turobnog kod te premijere. Sjećanje na ona sjajna vremena patriotskog zanosa i zajedničkog rada i nehotice me sililo, da prisposobim miljeu, u kojem je pisana ta drama, sa današnjim raspoloženjem duhova. I makar smrću svojom utvrdit ću pravdu. (Benko Bot V. čin, 2. prizor)... al rod se moj ne boji, na stratištu još domovinsku pjesmu pjeva. (V. čin, 3. prizor). Iz ovih stihova izvire nekako čitava tragedija. U tim idejama širio se narodni pokret, i patriote nadojeni ljubavlju, oduševljeni i puni nade u pobjedu pravedne svoje stvari -pjevali su narodu svom zanosne pjesme, gradili tragediju, zrcala stare slave i junaštva.

Godine su prohujale, a mi, čini mi se, kao da smo u američkoj pješčari, malo po malo neosjetno propadamo. Vatra je ugasnula, tek pod pepelom tinja. Što nam manjka? Onaj veliki stil, one snažne ideje - sve je tako usko, tako sićušno, ni velike ljubavi, ni velike mržnje, tek male zadjevce ogorčuju nam život. Pa da nam na tom tlu cvate tragedija - gdje nam je život bez velikih kriza i velikih žrtava! Nije do mene da ispitujem sad uzroke tom raspoloženju; no htio bih da predočim, kako je moguće, da nije premijera Benka Bota bila hrvatska slava. Jer se u Benku Botu ne radi samo o književnom proizvodu pjesnika. Koji bi radi svojih estetskih vrlina oduševio obćinstvo, nego se radi - o mnogo važnijem.

Benko Bot je program, izljev ljubavi i ogorčenja, usklik nade. Benko Bot je sinteza hrvatskog patriotizma izvađena iz duše. Benko Bot je posljednji veliki usklik u najznačajnijoj periodu probuđene hrvatske svijesti.

Meni se čini Benko Bot kao priča, koju sam u djetinjstvu slušao, od časa do časa nešto mi prostre-ljuje dušom - i sve nehotice sam šaptao; sjećam se, sjećam, a kad sam vidio oko sebe mrtve oči, bilo mi je tek jasno, kako smo daleko od one vedre atmosfere. Zaista nije mi, da analiziram s tehničke strane ovu tragediju, punu dramatskih akorda. Mi, prostorne navike na ovaj način, stojimo na drugom stanoviti u prosudjivanju konstrukcije i psihološke analize dramske koje radnje.

Sav stil ove tragedije osnovan je na drugom temelju ali tim je značajnije, da mi usprkos nekim scenskim nedostacima, usprkos nama neobičnom načinu karakterisanja, ne možemo da se otmemo veličajnom dojmu tragične misli. A da pravo kažem, vješta ruka dramaturga mogla bi i one neke malenkosti scenski tako udesiti, da se ne bi ni u kojoj sceni gubio onaj veliki stil, koji provijava čitavom tragedijom. Nama bi bilo potrebno, da prikazivanje bude na niveau-u, da ima svoj siguran, tragičan stil, i da se ne gubi od časa do časa u dablonsko recitovanje. Patetični stil u prikazivanju nespretnog glumca izgleda ishitren, a veličajne manifestacije gube na impozantnosti uz nestilovanu režiju.¹⁸⁵

Milan Grlović napisao je pozitivnu kritiku Markovićeve drame: Punih 27. godina čekao je Benko Bot na svoje uzkršnice na pozorišnim daskama, a što je priznani pjesnik u cvietu svoje dobe i svoga zanosa idealno stvorio, mogao je u subotu gledati na pozornici davno dozrio, izkusan muž, koj bi možda i sam danas štošta, u svom djelu promienio ili drugdje izveo. Ne za to, Sto ne bi i ovako odgovaralo njegovom pjesničkom zadovoljstvu, već za to, što se u četvrt stoljeća mienjaju i nazori i izkustva čovječja i što se je od onda modema pozornica bitno promienila, pomaknula na neku realniju, ne velimo time: i savršeniju osnovku. Al ta promjena faktično je tuj i mi moramo danas s njome računati, pa se uza sve tajenje ne da pobiti tvrdnja, da pod njome stradaju i klasici, zvali se oni sad Schiller ili Goethe, Moliere ili Shakespeare.

Marković je u svojoj tragediji opjevao osvetljivost i mržnju ugarske kraljice Gertrude na prema hrv. banu Benku Botu, koji joj je oteo svu vlast nad mužem i nad zemljom. Radi toga ova nesmiljena žena razara bračnu sreću Botovu, natjera njegovu ženu Jelenu u smrt, izdiže sama pod mačem Botovim i daje tako povoda, da ovaj zaštitnik pravice i slobode sa svojom braćom pogiba na stratišta..¹⁸⁶

Hrvatsko prvo također je objavilo kritiku. Autor članka istaknuo je da je uprava kazališta dobro učinila postavivši Benka Bota. Napomenuo je da ova drama pristaje svim glumcima, publici i knji-

¹⁸⁵ [Milivoj Dežman], »F. Marković: Benko Bot«, Obzor, 40(1899), br. 202., str. 3.

¹⁸⁶ Milan Grlović, »Kazališna kritika«, Narodne novine, 65(1899) br. 202., str. 4.

ževnicima.¹⁸⁷ Navodimo da je, osim gore navedenih novina, prikaz drame objavio i *Agramer Zeitung*: *Nova sezona Zemaljskoga kazališta jučer je otvorena novitetom domaćeg podrijetla. Izbor je pao na djelo iz mladih dana jednog od naših najistaknutijih dramatičara koji je s velikim uspjehom i stilom njegovo umijeće povijesne tragedije, no nažalost se već neko vrijeme ne bavi tim žanrom. Marković se u pisanju ugledao na Ratonda i Grillparzera, no zadržao se negdje u sredini između mađarskoga pjesnika koji se često koristio povijesnim motivima, te njemačkoga pisca koji je iz materije razradio zamršeni psihološki problem. Sama radnja djela je jednostavna, a pjesnik je ga je ispunio tečnom poetičkom dikcijom koja pojedine likove u određenom dijelu oštro ocrtava, a samu radnju efektno postavlja na scenu. Vanjski dojam ovoga noviteta ipak ne ispunjava u potpunosti sva očekivanja, jer u samome djelu prevladava psihološka analiza nad samim sadržajem i stoga je zahtjevan kako za glumce, tako i za publiku. Publika je sa zanimanjem pratila predstavu i završetak svakoga čina popratila je pljeskom. Nositelj glavne uloge bio je gospodin Fijan, kojeg je publika nagradila iskrenim odobravanjem za njegovo izuzetno glumačko umijeće. Ulogu zle kraljice odigrala je gospođa Strozzi i to u velikome stilu Lady Machbeth prožete sarkazmom poput ženskoga Jage. Gospođa Borštnik odigrala je Jelenu s osjećajem i prisnošću, a bez da je u potpunosti iscrpila proturječnost dojmova. Dimitrijević je odigrao ulogu kralja Andreasa, no dojmilo nas se da se u toj ulozi nije baš najbolje osjećao. Na scenografiju se pomno pazilo i pozornica je bila vrlo lijepo opremljena.*¹⁸⁸

Agramer Tagblatt pak piše: *Prekjucher je nova sezona zemaljskoga kazališta otvorena premijerom drame Franje Markovića »Benko Bot« u pet činova. Komad je napisan još prije tridesetak godina i početkom sedamdesetih godina objavljen je u listu »Vienac«. Radnja drame temelji se na mađarskoj povijesti iz vremena kralja Andreasa II. Istu je materiju u svojem djelu »Der treue Diener seines Herrn« obradio Grillparzer, te također Nikolaus Katona u svojem djelu *Bank Ban* koje se uz istoimenu operu *Ferenca Erkela* još uvijek smatra najboljim djelom mađarske književnosti postavljene na scenu. U hrvatskoj se obradi autor nije čvrsto držao povijesnih činjenica. Predstava je sveukupno gledano bila vrlo uspješna. gospodin Fijan imao je zadatak vjerno prikazati ulogu junaka i njegove misli i osjećaje. Gospođa Borštnik je majstorski odigrala svoju ulogu kao i gospodin Raštović. Gospođa Ružica Strozzi glumila je vrhunski, kao i uvijek, a svakako treba spomenuti i dobru izvedbu Savića i Dimitrijevića. Predstava je bila popraćena pljeskom i odobravanjem, a kazalište je bilo umjereno popunjeno.*¹⁸⁹ Markovićeva drama *Benko Bot* ponovno je prikazana 1911. godine. Predstavu je najavio *Obzor*, najavljujući njome ujedno i novu sezonu. *Obzor* je također naveo i podjelu uloga.¹⁹⁰

U sljedećem broju *Obzor* je objavio prikaz predstave iz pera Branimira Livadića. Na početku svoga teksta Livadić piše da je kazališna uprava ispravno postupila odlučivši postaviti *Benka Bota*.

Livadić je zatim analizirao sadržaj drame i glumu: *U Benku Botu zasijane su u tminu srednjega vieka poput zrnja sjemena u crno krilo zemlje - prve klice naših težnja za slobodom, tim prvim uvjetom svakoga kulturnoga napredovanja. Mali uzroci: neukrotivi porivi ljudskoga srca smeli su veliko djelo u njegovu početku ali misao, kojoj je zbilja života sustavila samo za čas polet, prešla je preko mrtvih tjelesa, da podjaruje i potiče žive kroz vjekove narodnoga života. Tu njezinu snagu pjesnik hoće svojom tragedijom da oživi i obnovi.*

Benka Bota glumio je g. Sotošek s punim žarom svoga snažnoga temperamenta. S iskrenom emfazom govorio je osobito patriotske rieči pjesnikove. U stilu tragedije, a ipak pravom zbiljskom toplinom uspjelo je prikazati gdje. Ružički Stozz i Gertrudu, gdje. Vilhar Jelinu, ag. Štefancu Hinka.¹⁹¹

¹⁸⁷ »Benko Bot«. Tragedija Franje Markovića, *Hrvatsko pravo*, 5(1899), br. 1149., str. 3.

¹⁸⁸ S-n. [Ivan Souvan], »Benko Bot, historische Tragödie in fünf acten von Franz Marković, Erste Aufführung am 2 sempetmbar 1899.«, *Agramer Zeitung*, 74(1899), br. 202., str. 5.

¹⁸⁹ »K. Benko Bot«, *Agramer Tagblatt*, 14(1899), br. 202., str. 6.

¹⁹⁰ »Iz hrvatskog kazališta«, *Obzor*, 52(1911) br. 241., str. 2.

¹⁹¹ Ld [Branimir Livadić], Franjo Marković: *Benko Bot*(Historijska tragedija u pet činova), *Obzor*, 52(1911), br. 243., str. 2.

Hrvatsko pravo također je objavilo prikaz predstave kojom je otvorena nova kazališna sezona 1911/1912. Autor prikaza istaknuo je da je zapravo riječ o novoj predstavi jer je od stare postave glumaca ostala samo gospođa Strozzi. Autor se čudi kako je ta predstava mogla biti cenzurirana 27 godina. Ističe da su Markoviću uzor bile Shakespeareove drame i da je najviše originalan u prvom i petom činu.¹⁹² Kritiku izvođenja *Benka Bota* objavio je i *Hrvatski pokret*.¹⁹³ Nakon spomenute izvedbe djelo više nije izvedeno.

2.5. Markovićeva drama *Zvonimir*

Dramu *Zvonimir* Marković je objavio 1877. godine. Napominjemo da smo u Markovićevoj ostavštini pronašli kompletan rukopis ove drame na kojoj je zabilježen datum 9. listopada 1876. godine.¹⁹⁴ Prikaz drame objavio je August Šenoa u *Vijencu*.¹⁹⁵ Šenoa prikaz započinje ushićenjem što se nakon dužeg vremena pojavila izvorna hrvatska drama i mišlju da bi joj trebalo posvetiti veću pažnju.¹⁹⁶ Istaknuo je da je Marković najbolji hrvatski dramski pisac te dao kratki pregled povijesnih okolnosti za vrijeme Zvonimirova vladanja.¹⁹⁷ U nastavku prikaza Šenoa je naglasio kako *Zvonimir* Jovana Subotića nije uspio, ali Marković je zahvatio široki temelj svjetske povijesti te postigao puno veću dramatičnost. Radnja drame započinje 1086. godine, deset godina nakon Zvonimirove krunidbe.¹⁹⁸ Šenoa prepričava cijeli prvi dio sadržaja za koji konstatira: *To je u kratko sadržaj prvoga diela, koj nas uvodi u dramu i budi nam dozvoljeno, da taj zamet ciele drame popratimo nekolicinom rieči. Kako se iz ovog nacрта vidi, zalazi ekspozicija odmah u živo, in medias res, te obilujuć činom odkriva nam kratkimi karakterističnim! crtami cielo polje na kojem se drama razvijati i dočeti ima.*¹⁹⁹ Šenoa predlaže Markoviću da pojača dramatični efekt Radovanove smrti jer njegova majka mora jače izraziti svoju bol.²⁰⁰ Šenoa je zatim prepričao i drugi čin drame, očito je mislio nastaviti s prikazom, ali, po svemu sudeći, kritiku nije završio.²⁰¹

Godine 1878. drama je objavljena u samostalnom ukoričenom izdanju.²⁰² Ova Markovićeva drama izvedena je prvi put 9. siječnja 1878. u režiji Adama Mandrovića.²⁰³ Prikaze ove predstave objavili su

¹⁹² »Otvorenje ovogodišnje kazališne sezone«, *Hrvatsko pravo*, 17(1911), br. 4732., str. 4.

¹⁹³ Sp. [Stjepan Parmačević] »Benko Bot«, *Hrvatski pokret*, 7(1911), br. 200., str. 3.

¹⁹⁴ »Zvonimir, poviestna drama u 5 čina, povodom 800 godišnjice krunidbe.« *Ostavština Franje Markovića* Arhiv Odsjeka za povijest hrvatske književnosti Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, kutija I., fascikla 3.

¹⁹⁵ Anonimno [August Šenoa], »Zvonimir kralj hrvatski i dalmatinski, Povjestna drama, pisao dr. Franjo Marković, *Vienac* 9(1877), br. 25., str. 401-402; br. 26., str. 423-424; br. 27., str. 440-441.

¹⁹⁶ Anonimno [August Šenoa], »Zvonimir kralj hrvatski i dalmatinski, Povjestna drama, pisao dr. Franjo Marković, *Vienac* 9(1877), br. 25., str. 401.

¹⁹⁷ Isto, str. 402.

¹⁹⁸ Anonimno [August Šenoa], »Zvonimir kralj hrvatski i dalmatinski, Povjestna drama, pisao dr. Franjo Marković, *Vienac* 9(1877), br. 26., str. 423.

¹⁹⁹ Isto.

²⁰⁰ Isto, str. 424.

²⁰¹ Anonimno [August Šenoa], »Zvonimir kralj hrvatski i dalmatinski, Povjestna drama, pisao dr. Franjo Marković, *Vienac* 9(1877), br. 27., str. 400-441.

²⁰² Franjo Marković, *Zvonimir kralj hrvatski dalmatinski poviestna drama u pet čina. Povodom osamstogodišnjice krunidbe hr. kralja Zvonimira na dan 9. listopada 1876.* (Zagreb: Sveučilišna knjižara Albrechta i Fiedlera, 1877).

²⁰³ *Repertoar hrvatskih kazališta 1840-1860-1980.* Knjiga I-II., priredio i uredio Branko Hećimović (Zagreb: Globus / JAZU, 1990), str. 65.

Vijenac,²⁰⁴ *Agramer Zeitung*,²⁰⁵ *Agramer Presse*,²⁰⁶ *Narodni list*,²⁰⁷ i *Obzor*.²⁰⁸ August Šenoa, autor kritike objavljene u *Vijencu*, u prvom dijelu svoje kritike ukratko je ponovio sadržaj i ocjene sadržaja koje smo već istaknuli navodeći njegov prikaz dramskog teksta.²⁰⁹ Autor kritike u *Obzoru* prepričao je sadržaj ove Markoviće drame, a o samim glumcima nije pisao.²¹⁰ Izdajamo prikaz koji je objavio *Agramer Zeitung*: *U kasni noćni sat (jučerašnja izvedba završila je iza 11 sati) pišemo ove retke koje posvećujemo izvedbi Markovićeve drame »Zvonimir«. Sama drama, koja je i objavljena, pa se njezin sadržaj podrazumijeva poznatim, opisuje borbu kršćanskih principa s onim neprijateljskim u našem narodu, ili bolje rečeno borbu zapadnoeuropske kulture s dušmanskom moći orjenta. Niti jedan period nije prikladniji za prikaz te borbe od vladavine Zvonimira, jer je za vrijeme njegove vladavine ocidentalna kultura izvojevala odlučujuću pobjednu nad njoj neprijateljskim elementima. Cijela radnja temelji se na planiranom križarskom ratu kojeg Zvonimir uz naklonost svojih pripadnika i katoličke crkve svim sredstvima želi izvesti, i u konačnici iz borbe izlazi kao pobjednik. Zvonimiru se u zemlji protive specifični nacionalni elementi koji ne žele niti čuti za borbu protiv nevjernika. Drama je više dramatički prikazan odlomak naše političke povijesti i kulture nego tragedija, u kojoj do izražaja dolaze čiste ljudske pobude i strasti.najvažnije strane ovoga djela stoga treba tražiti u onim scenama koje prikazuju tu kulturološku borbu.*

U slabijoj su mjeri prikazani oni događaji koji nisu određeni političkim i kulturnim idejama, već ljudskim strastima i služe kao reprezentacija istih, npr. Delimir i Neda. Momentalni prelazak Delimira od kraljevih pristaša u njegove najljuće neprijatelje uopće nije motiviran i u cijelom djelu nije naveden značajan razlog zašto je upravo Delimir trebao počiniti pokušaj ubojstva kralja. Neda je pak tako slabo obrađen ženski lik i ne nudi nikakvu mogućnost da se čitatelj za nju »zagrije«.

U sprkos nedostacima navedenog djela, isto ima veliko značenje na području naše dramske literature, te je puno pozitivnog navedeno o nivou brojnih dosadašnjih djela na ovom polju.

*Nešto težom nam se činila izvedba djela, jer isto umara što zbog svoje duljine, a s druge strane postavlja velike zahtjeve spram glumačke ekipe, kojoj teško da bi bili dorasli i najbolji od najboljih. Jučerašnjoj se izvedbi bez okolišanja može odati priznanje, jer su svi bez iznimke bikli odlični. Na svima se vidjelo koliko su bili predani poslu. A samo djelo okrunio je i veliki trud. Svakako možemo izvojiti dr. Mandrovića koji je pri samom pojavljivanju bio pozdravljen cvijećem i aplausom, koji je u ulozi Zvonimira dao novi dokaz svoje nadarenosti i velike izdržljivosti. Od nositelja ostalih uloga treba izdvojiti veće uloge poput gospođa Beriš (Liepa) i Sobjesta (Neda), *Freundenreich* (Tolen), Jovanović (Radovan), Milan (Van Peter) i Ružić (Strezinja). Na kraju treba spomenuti da je gospodin kojem kazališni krugovi nisu bliski tešku ulogu kralja Solomona odigrao s rijetkom vještinom i ponovo dokazao iznimnu nadarenost, te bi značajno osnažio našu dramu kada bi se odlučio u potpunosti posvetiti kazalištu.²¹¹*

²⁰⁴ Anonimno [August Šenoa], Listak Naše kazalište *Vienac* 10(1878), br. 3., str. 47-48

²⁰⁵ »[Drama Zvonimir od Franje Markovića u Hrv. Narodnom kazalištu u Zagrebu]«. *Agramer Zeitung*, 53(1878), br. 8., str. 3.

²⁰⁶ X., » Zvonimir. Historisches Drama in 5 Akten von Franz Marković. Angeführt im Nationaltheater an Jänner 1878.« *Agramer Presse*, 2(1878), br. 9., str. 1-2.

²⁰⁷ -x. »'Zvonimir' Franje Markovića«, *Narodni list(II Nazionale)*, 17(1878), br. 16-17., str. 1-2.

²⁰⁸ »Zvonimir«, drama u 5 činova, napisao Fr. Marković. *Obzor*, 8(1878), br. 21., str. 1; br. 23., str. 1.

²⁰⁹ Anonimno [August Šenoa], Listak Naše kazalište *Vienac* 10(1878), br. 3., str. 47-48

²¹⁰ »Zvonimir«, drama u 5 činova, napisao Fr. Marković. *Obzor*, 8(1878), br. 21., str. 1; br. 23., str. 1.

²¹¹ »[Drama Zvonimir od Franje Markovića u Hrv. Narodnom kazalištu u Zagrebu]«. *Agramer Zeitung*, 53(1878), br. 8., str. 3.

3. ZAKLJUČAK

Iako Markovićeve drame prema današnjim estetskim mjerilima nisu aktualne i ne čine se primjenim za ponovno prikazivanje na hrvatskim pozornicama, Franjo Marković je svojim pisanjem ostavio duboki trag u povijesti dramske umjetnosti u Hrvata. Njegove drame odraz su povijesnih okolnosti u kojima se Hrvatska nalazila. U njima je prisutan sveslavenski duh i otpor odnarođivanju Hrvata. Kritike iz Markovićeve doba ili pak neposredno nakon njegove smrti i više su nego pozitivne. Kritike u novinama na njemačkom jeziku ukazivale su na nedostatke Markovićeve djela, ali i isticale njihovo veliko značenje za našu dramsku literaturu.

Prilog 1. Popis predstava Franje Markovića.

Naziv predstave	Redatelj	Premijera	Broj predstava
Vilinski dvori	Adam Mandrović	18. 10. 1874.	1
Zvonimir	Adam Mandrović	9. 1. 1878.	2
Karlo Drački		2. 10. 1894.	6
Ljudovid Posavski		29. 1. 1895.	2
Benko Bot		2. 9. 1899.	2
Uspomeni Marka Marulića	Andrija Fijan	13. 11. 1901.	1
Benko Bot	Josip Bach	30. 8. 1911.	2
Karlo Drački	Tito Strozzi	14. 9. 1937.	3
Mislav Zajc	Josip Freudenreich	2. 10. 1870.	20
Kohan i Vlasta	Zora Vuksan- Barlović	16. 3. 1935.	1

SUMMARY

Literary work of Franjo Marković left a deep trace in the history of Croatian drama, despite the fact that his pieces according to present aesthetic standards are not actual and suitable for the boards of Croatian theatres. Nevertheless, Marković's dramas reflect historical circumstances that Croatia was facing at the time and they depict Slavic spirit and resistance to deprivation of national identity. Reviews from Marković's time or immediately after his death are more than positive. Reviews in the press written in the German language confirm that theatre audience favoured the work of this great playwright.